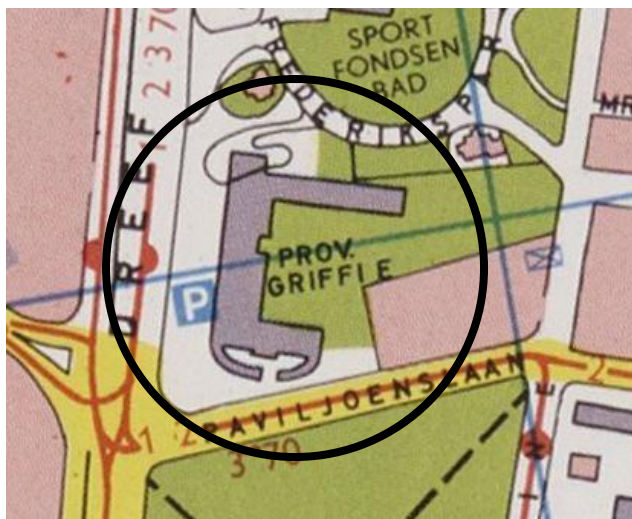

Provinciehuis / Paviljoen Welgelegen

Inhoud

1	Buitenplaats en kunstgalerij van de heer Hope (1785-1808)	13
1.1	Wie was Henry Hope en wat was de firma Hope & Co voor een bedrijf?	13
1.2	Voorgeschiedenis van het bouwterrein	15
1.3	Het oorspronkelijke gebouw en zijn omgeving	16
1.3.1	Wat was Henry Hope's doel met het bouwterrein?	16
1.3.2	Waar haalden Henry Hope en zijn architect hun inspiratie vandaan?	17
1.3.3	Wie was de architect?	18
1.3.4	Wie was de uitvoerder?	19
1.3.5	Het gerealiseerde gebouw	19
1.3.6	De gerealiseerde tuin	20
1.3.7	De uiteindelijke verkoop	21
2	Koninklijke bewoners (1808 – 1849)	22
2.1	Lodewijk Napoleon (1808-1810)	22
2.1.1	Wie was Lodewijk Napoleon?	22
2.1.2	Wat was zijn doel?	22
2.1.3	Waar haalde hij zijn inspiratie vandaan?	22
2.1.4	Waarom Welgelegen?	23
2.1.5	Wie was de architect?	23
2.1.6	Wat gebeurde er met het gebouw en de tuinen van Welgelegen?	23
2.1.7	De vlucht	24
2.2	Wilhelmina van Pruisen (1814-1820) en haar dochter Louise (1814-1819)	25
2.2.1	Wie was Wilhelmina van Pruisen?	25
2.2.2	Wie was dochter Louise?	25
2.2.3	Waarom Welgelegen?	25
2.2.4	Wat gebeurde er met het gebouw en de tuinen van Welgelegen?	25
2.2.5	Overlijden van Wilhelmina van Pruisen en haar dochter	26
2.3	Koning Willem II (1842-1849)	26
3	Overgangstijd, Welgelegen bedreigd! (1820-1838)	27
4	Musea en School voor Kunstnijverheid (1838-heden)	27
4.1	Inleiding	27
4.2	Museum van Levende Nederlandsche Meesters (1838-1885)	30
4.3	Geologisch Museum (1853-1864)	30
4.4	Koloniaal Museum (1871-1923)	31
4.5	Museum van Kunstnijverheid en School voor Kunstnijverheid (1877/1879-1926)	31
4.5.1	Museum van Kunstnijverheid (1877-1926)	32
4.5.2	School voor Kunstnijverheid (1879-1926)	33
4.6	Fotografisch Museum (1913 tot circa 1918)	35

4.7	De Historische Vertrekken (1889/1907-1942).....	35
4.8	Historische tentoonstelling “Welkom in Welgelegen”, wisselende Dreefexposities (2009 - heden)	36
5	Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid (1871-1927)	36
6	Provinciehuis (griffie) (1926 - heden)	37
6.1	Voorgeschiedenis van het Provinciehuis	37
6.2	Verbouwingen voor de ingebruikname tot Provinciehuis (griffie)	38
6.3	Veranderingen in de organisatie	38
6.4	Uitbreidingen en verbouwingen van het gebouw	39
6.5	Wilde vernieuwingsplannen van het gebouw en omgeving	40
6.6	Uiteindelijke restauratie en aanpassingen van Welgelegen	40
7	Bibliografie uitgebreid	41

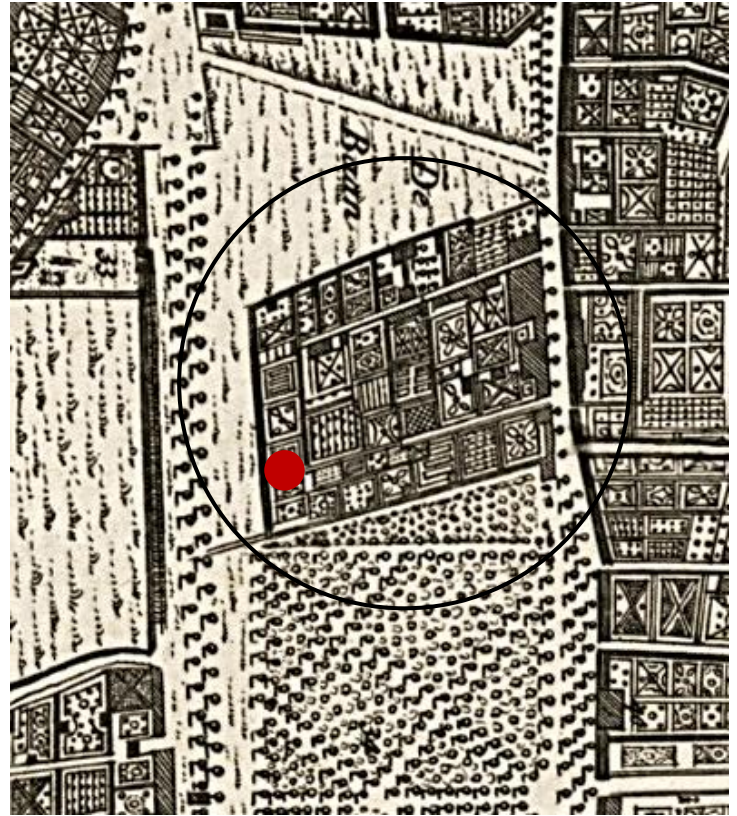

Locatie : Dreef 3, in zwarte cirkel

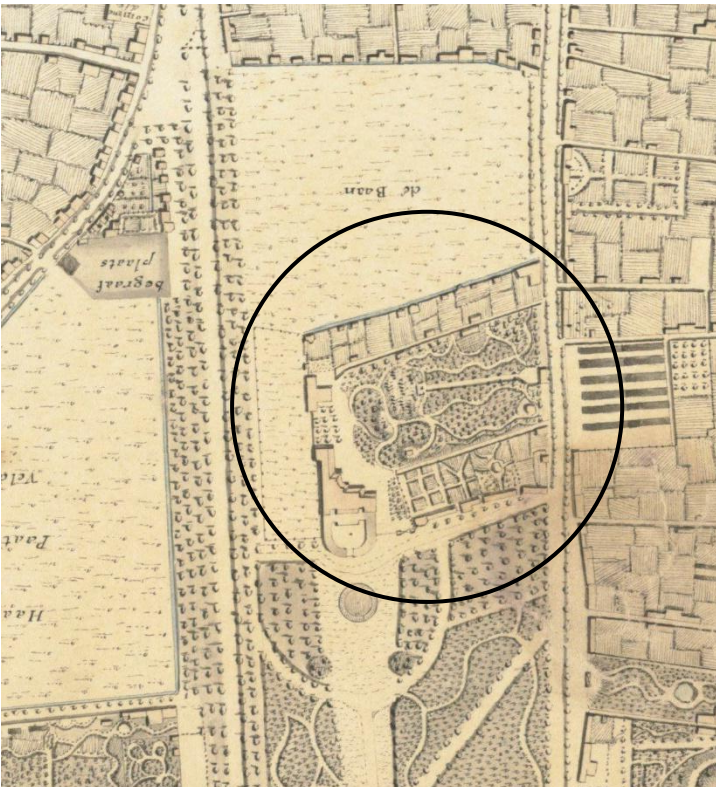
ONTWIKKELING VAN PROVINCIEHUIS EN DIRECTE OMGEVING IN PLATTEGRONDEN. HET NOORDEN LIGT BOVEN

Noord-Hollands archief, inv.nr.: NL-HlmNHA_560_002423, maker: J. van Deventer, 1550 - 1570, kaart van Haarlem en omgeving, uitsnede Provinciehuis en directe omgeving
In cirkel de plek van het Krommelaancomplex. Hier staat het woord "arva". Dit betekent: akker- of bouwland

Noord-Hollandsarchief, inv.nr.: NL-HlmNHA_51000388_1_M. Maker: I. Tirion, Datum: 1742. Kaart van Haarlem met het grootste deel van de Haarlemmerhout. Uitsnede Provinciehuis en directe omgeving
In cirkel het voormalige Krommelaancomplex. De rode stip geeft de locatie van het oorspronkelijke Welgelegen aan.

Noord-Hollands archief, uitsnede kaart van de Haarlemmerhout e.o. Collectie 1100 van gemeente Haarlem, inv.nr. 52312 ; makers: G.J. le Fevre de Montigny, C.C. van Hooff ; datum: 1799. In de cirkel: het pas voltooide Welgelegen met de noordelijk ervan gelegen stallen. Van het oorspronkelijke Krommelaancomplex is alleen nog de noordelijke rand en twee derde van de zuidelijke rand over.

Noord-Hollands archief, inv.nr.: NL-HlmNHA_51000390-4_G. Makers : W.C. van Baarsel en F.J. Nautz, Datum : ±1829. Kaart van Haarlem. Uitsnede Provinciehuis en directe omgeving. In cirkel het Paviljoen Welgelegen met de direct ten noorden ervan gelegen stallen. Van het Krommelaancomplex is alleen een deel van de zuidelijke rand overgebleven.

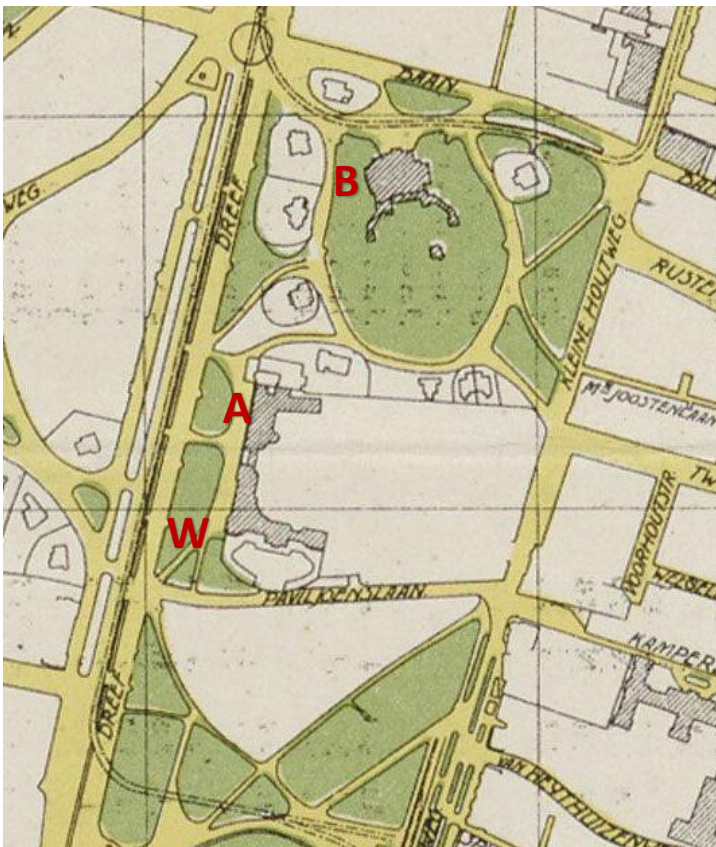
Noord-Hollands archief, inv.nr.: NL-HlmNHA_51001102_01. Maker ?, ca. 1904. Kaart van Haarlem. Uitsnede.

W : Paviljoen Welgelegen
 K : School voor Kunstnijverheid
 B : Brongebouw

Noord-Hollandsarchief, inv.nr.: NL-HlmNHA_51001590_02. Maker: Bureau Openbare Werken Haarlem, 1914 - 1916. Kaart van Haarlem met geplande uitbreidingsplannen. Uitsnede.

W : Paviljoen Welgelegen
 K : School voor Kunstnijverheid na uitbreiding
 N : Nieuwe tentoonstellingszaal (1899) voor Koloniaal museum
 B : Brongebouw

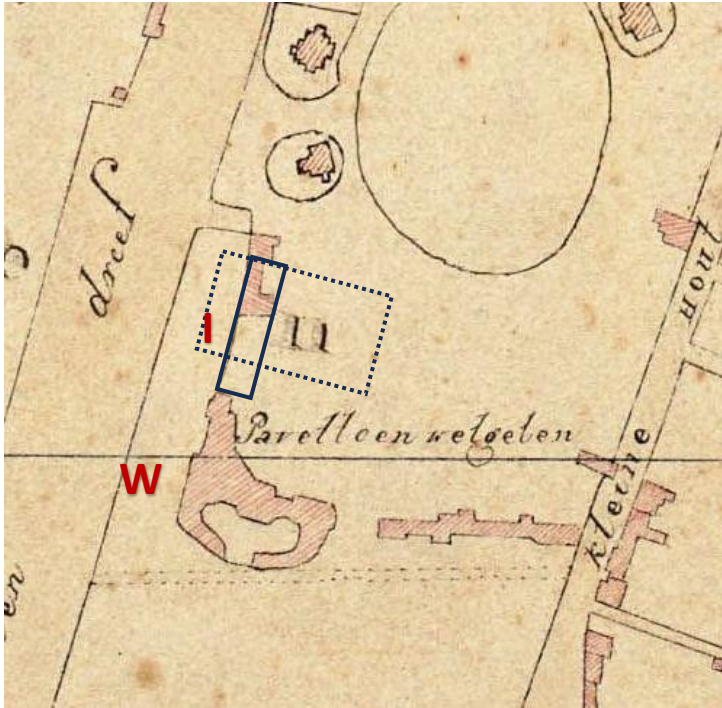
Noord-Hollandsarchief, inv.nr.: NL-HlmNHA_560_001875_XL. Maker: Bureau Openbare Werken van Haarlem, 1930. Kaart van Haarlem Uitsnede.

W : Paviljoen Welgelegen
 A : vleugel A in oorspronkelijke vorm met achterliggend archief
 B : Brongebouw

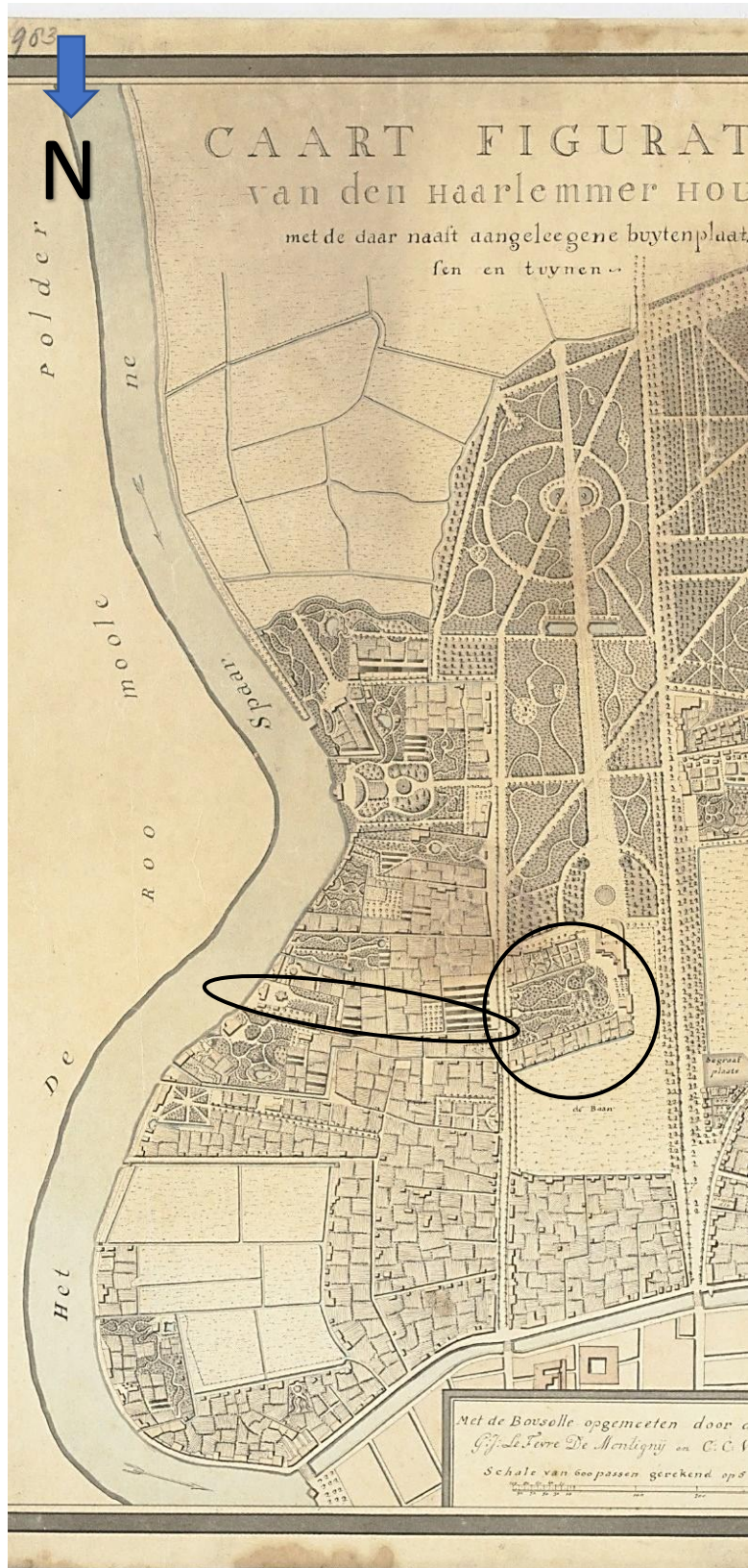
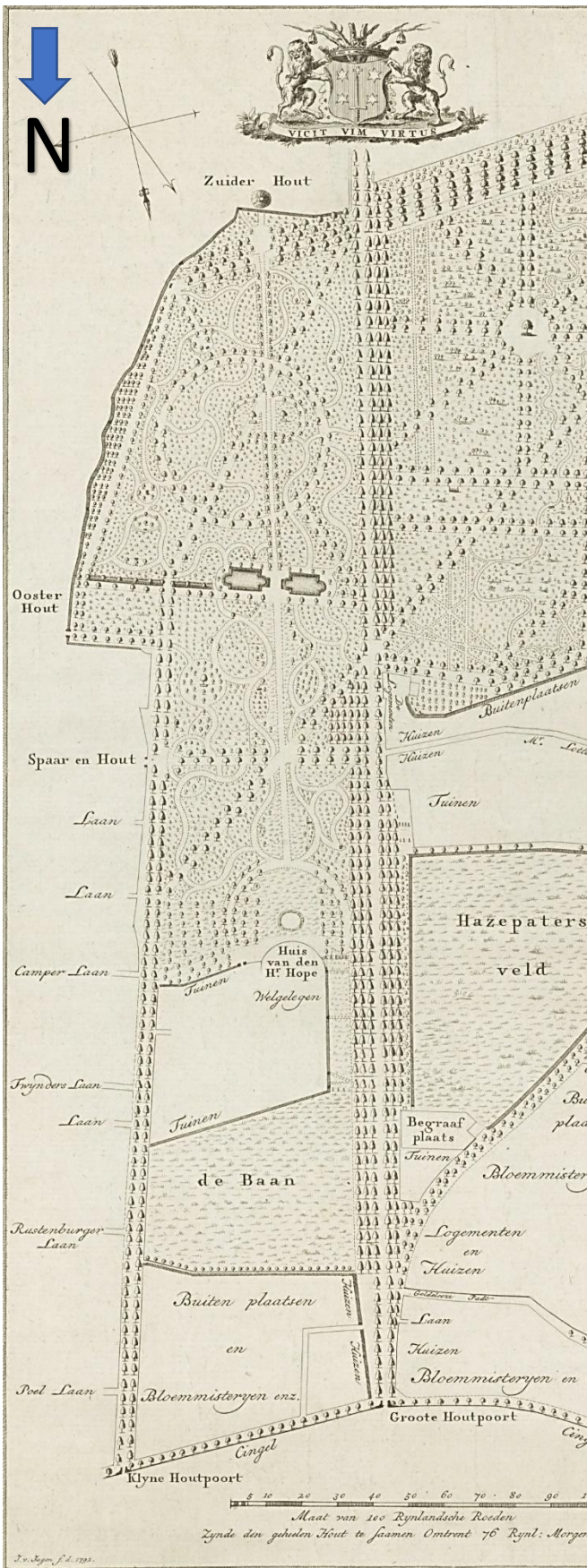
Noord-Hollandsarchief, inv.nr.: NL-HlmNHA_560_002105_XL. Maker: Falkplan, 1977. Plattegrond van Haarlem, Heemstede, Aerdenhout, Overveen en Bloemendaal. Uitsnede

W : Paviljoen Welgelegen
 A : vleugel A in nieuwe vorm
 B : vleugel B
 C : vleugel C
 S : Sportfondsenbad

Noord-Hollandsarchief, inv.nr.: NL-HlmNHA_491_0584. Maker : A. van Diggelen, 1822. Kadastrale kaart (verzamelplan) van Haarlem. Uitsnede. Nieuwe situatie op oude ondergrond. Vleugels A, B en C afgebroken (2007). Paviljoen Welgelegen volledig gerestaureerd. Rechthoek met gesloten lijn: vleugel A geheel opnieuw opgetrokken. Rechthoek met gestippelde lijn: ondergrondse parkeergarage
I : In-en uitgang van ondergrondse parkeergarage
W : Paviljoen Welgelegen

ONTWIKKELING VAN DE TUINEN VAN HET PROVINCIEHUIS, HOOFDZAKELIJK IN PLATTEGRONDEN

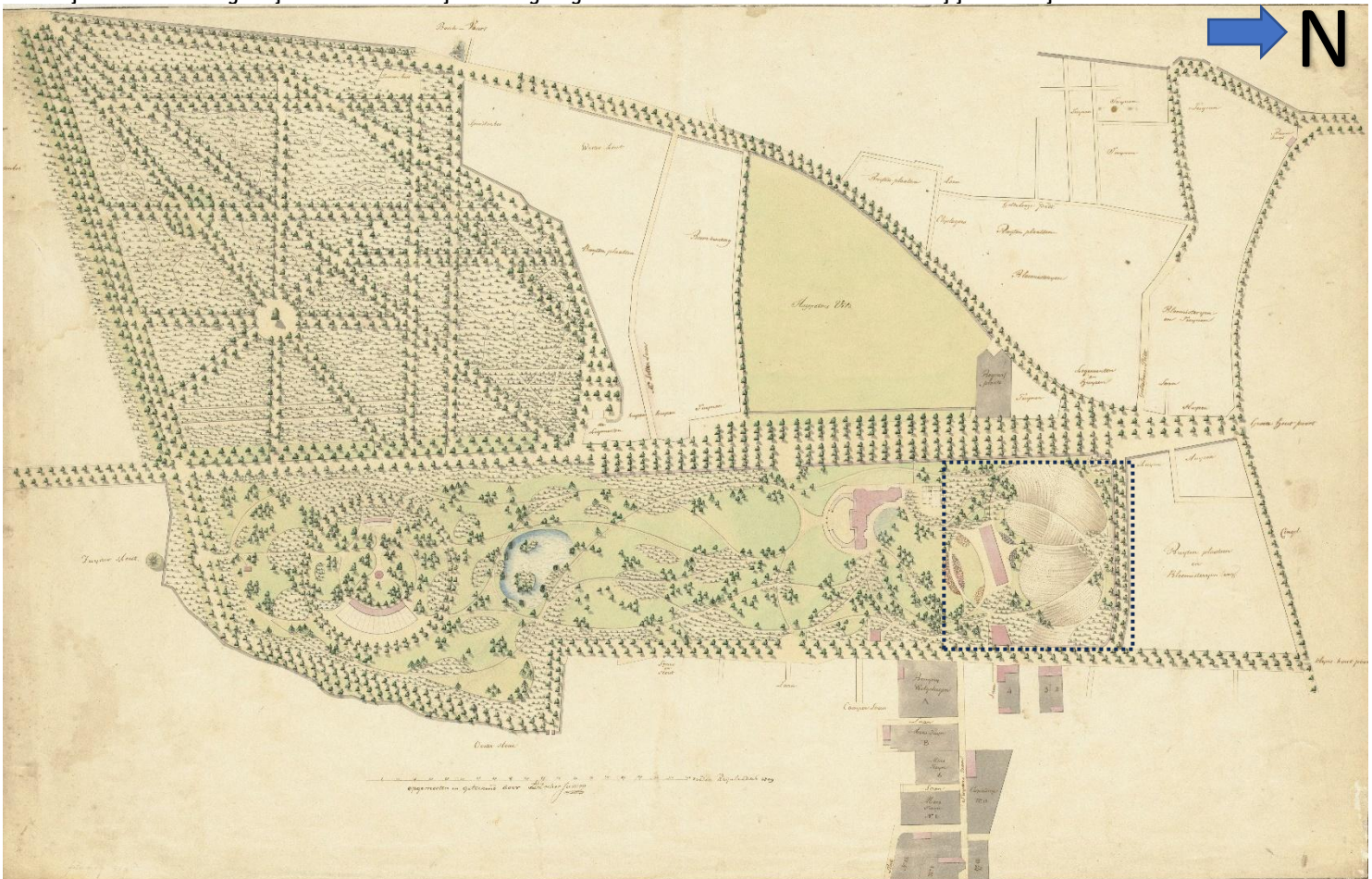

Noord-Hollands archief, Uitsnede van kaart van de Haarlemmerhout, Collectie 269 kaarten van Rijkswaterstaat Noord-Holland vóór 1850, inv.nr. 313 ; maker: J. van Jager ; datum: 1792. Het noorden ligt onderaan. De kaart geeft de situatie weer net na de grote ingreep (zichtas) voor het Paviljoen Welgelegen volgens plan van Johann Georg Michael

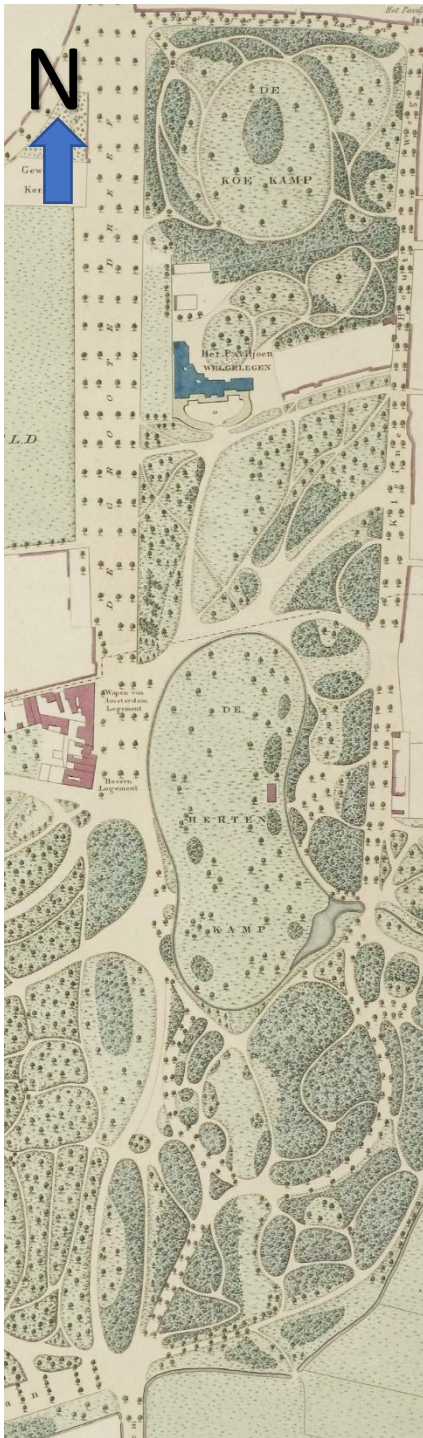
Noord-Hollands archief, uitsnede kaart van de Haarlemmerhout met aangrenzende buitenplaatsen en tuinen, Collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisatienummer 52312 ; makers: G.J. le Fevre de Montigny, C.C. van Hooff ; datum: 1799. Het noorden ligt onderaan. In cirkel: achtertuin Welgelegen. In ovaal: een buitenplaatsje en moestuinen als begin van de parkverbinding naar het Spaarne

Noord-Hollands Archief, Collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisatienummer 46299 ; Maker: J.P. Visser Bender ; Datum: 1809 ; De Baan buiten Haarlem tijdens het ompitten voor de aanleg van een tuin bij Paviljoen Welgelegen. Op de achtergrond nog een rij kleine buitentjes tussen de eigenlijke tuin van Paviljoen Welgelegen en de nieuwe tuin. Later zou dit rijtje verdwijnen.

Noord-Hollands Archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisatienummer 52202 ; Maker: J.D. Zocher ; Datum: 1809 ; Ontwerp voor 's Konings Plantentuin. Het ontwerp is niet gerealiseerd, maar geeft wel schaal en ambitie van het geheel weer. Het beslaat het gehele gebied tussen de Dreef, Fonteinlaan, Spanjaardslaan, Kleine Houtweg en Baan. Het noorden ligt rechts. Het ontwerp van het deel ten noorden van het Paviljoen Welgelegen (in gestippelde rechthoek) vormde de basis voor de latere Koekamp en Frederikspark.

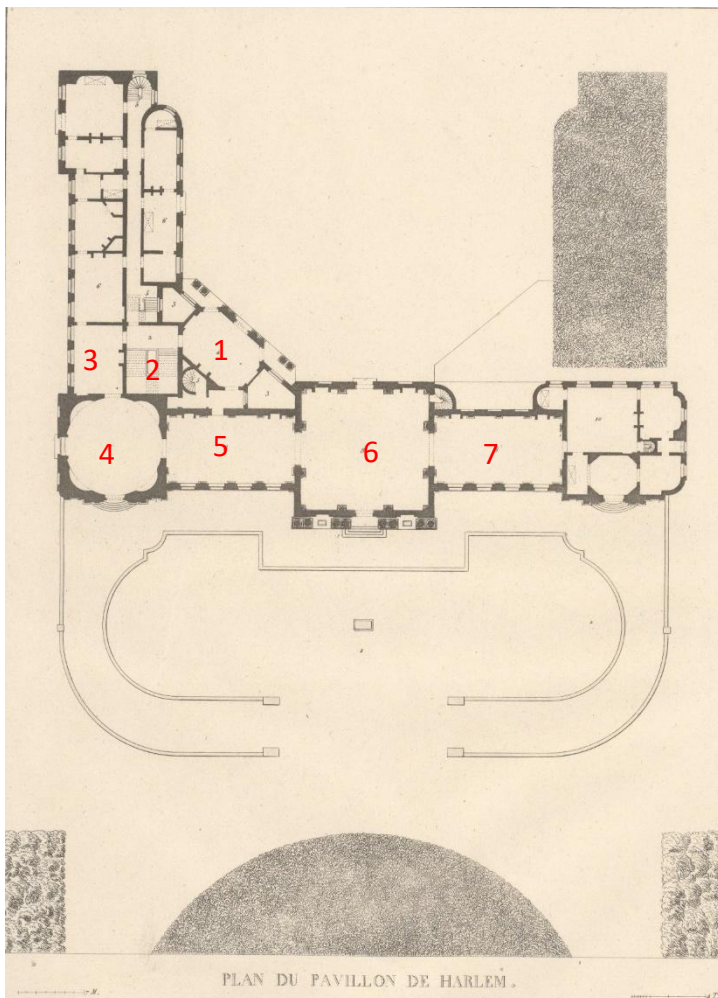
Noord-Hollands archief, inv.nr. NL-HlmNHA_51000390-4_G. Maker : W.C. van Baarsel en F.J. Nautz, **Datum : ±1829**. Uitsnede Kaart Haarlem. Ovaal : het buiten Vlietzorg met geïncorporeerde tuinen van de voormalige buitens Zorgvliet en BuitenSpaarne en overige terreinen. Vlietzorg was met een luchtbrug over de Kleine Houtweg met de tuin van Paviljoen Welgelegen verbonden. Cirkel : het huidige Frederikspark als onderdeel van de achtertuin van Welgelegen

Haarlem, Noord-Hollands archief, Kaart Haarlemmerhout naar de laatste aanleg van J.D. Zocher, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisatienummer 52113 ; makers: W.C. Van Baarsel, P.N. Tuyn, F.J. Nautz. ; **Datum : 1837**. Uitsnede met de zichtas richting zuid door de Haarlemmerhout. Het noorden ligt boven. Van een park in de vroege Engelse landschapsstijl is het nu een park geworden in de volledig ontwikkelde Engelse landschapsstijl (geen rechte lijnen meer)

DSC_00016632 ; AV ; 9-9-2018 ; de links bedoelde zichtas vanaf het bordes van Paviljoen Welgelegen richting zuid

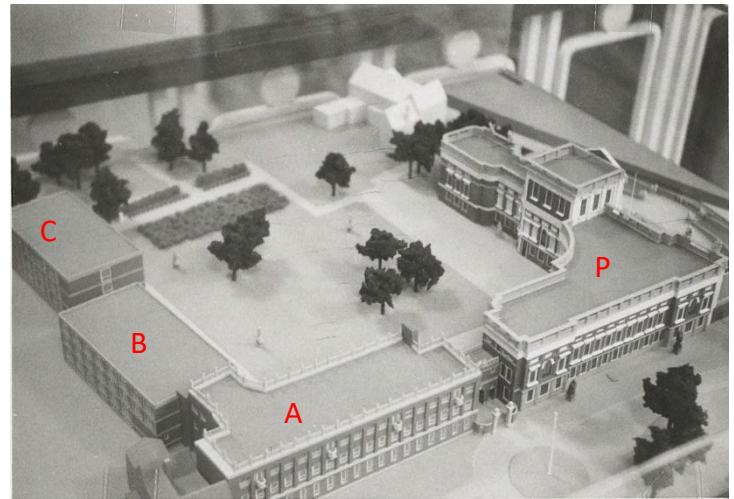
De hierboven kaartfragmenten geven het hoogtepunt van de tuinen weer. Visueel hoorde met de naar het zuiden gerichte zichtas een groot deel van de Haarlemmerhout bij Paviljoen Welgelegen. Het ten noorden ervan gelegen Frederikspark (vroeger Koekamp) hoorde er ook bij. De tuin van de buitenplaats Vlietzorg (inclusief de voormalige buitens Zorgvliet, Buitenzorg en Spaarnelust) en nog meer gronden aan de oostzijde van de Kleine Houtweg, zorgde voor een functionele verbinding met het Spaarne en was daadwerkelijk onderdeel van de tuin van Paviljoen Welgelegen met een luchtbrug over de Kleine Houtweg.

PLAN DU PAVILLON DE HARLEM.

Noord-Hollands archief, collectie 359 Provinciale Atlas Noord-Holland, inv.nr. 3494 ; maker: ? ; Datum: ±1808-1825 ; plattegrond van de beletage. Het noorden ligt boven en Haarlemmerhout onder

- 1 : ingangshal op begane grond
- 2 : hoofdtrappenhuis
- 3 : ontvangstkamer op beletage
- 4 : muzieksalon op beletage
- 5 : eerste schilderijzaal op beletage
- 6 : tweede schilderijzaal (hoofdzaal met galerij) op beletage
- 7 : derde schilderijzaal op beletage

Noord-Hollands archief, collectie 559 Provinciale Atlas Noord-Holland, inv.nr. 4992 ; maker: ? ; Datum: ? ; Maquette van het Paviljoen Welgelegen met nieuwe vleugels. Gezicht richting zuidoost. Vooraan de Dreef

- P : het oorspronkelijke Paviljoen Welgelegen
- A : A-vleugel
- B : B-vleugel
- C : C-vleugel

Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inv.nr. 32690 ; maker: ? ; Datum: 1900 ; Dreef, gezicht richting noordoost op de School voor Kunstnijverheid pal ten noorden van het oudste deel van het Paviljoen Welgelegen (provinciehuis)

DSC_00038696 ; AV ; 13-11-2024 ; positie vergelijkbaar met afbeelding links

Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inv.nr. 32692 ; maker: ? ; Datum: 1900 ; Dreef, gezicht richting zuidzuidoost met links de School voor Kunstnijverheid en rechts het Paviljoen Welgelegen(provinciehuis) als Koloniaal Museum

DSC_00038699 ; AV ; 13-11-2024 ; locatie vergelijkbaar met afbeelding links. Ingang parkeergarage rechts

Noord-Hollands archief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman, inv.nr. 2372 ; datum: ±1902 ; Dreef, gezicht richting zuidoost op het Paviljoen Welgelegen / Koloniaal Museum

DSC_00038697 ; AV ; 13-11-2024 ; locatie vergelijkbaar met afbeelding links. Ingang parkeergarage op voorgrond

Noord-Hollands archief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman, inv.nr. 3185, uitgever: J. Sleding te Amsterdam ; datum: 1930 - ? ; Dreef, gezicht richting zuidoost. Links de nieuwe noordvleugel in zijn oorspronkelijke staat, voordat de nieuwe etage erop gezet werd

DSC_00038698 ; AV ; 13-11-2024 ; locatie vergelijkbaar met afbeelding links

Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inv.nr. 32706 ; maker: ? ; Datum: 1985 ; Dreef, gezicht richting zuid zuidoost met de vroegere voortuin als parkeerterrein ingericht

DSC_00038699 ; AV ; 13-11-2024 ; locatie vergelijkbaar met afbeelding links

Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gem. Haarlem, inv.nr. 41749 ; J. de Greef? ; 1791 ; Paviljoen Welgelegen (Provinciehuis), gezicht richting noord vanuit de Haarlemmerhout

Noord-Hollands archief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman, inv.nr. 2314 ; 1911 ; locatie idem afbeelding links. Nu met lage lichtkappen op de zijvleugels

Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gem. Haarlem, inv.nr. 23490 ; A.G. van Agtmaal ; datum: 1934 ; locatie idem afbeelding boven. Nu zonder lichtkappen op de zijvleugels

DSC_00010869 ; AV ; 17-11-2017 ; locatie idem afbeelding boven. De lichtkappen op de zijvleugels zijn weer in ere hersteld

Van de binnentuin zijn geen goede historische afbeeldingen beschikbaar. De binnentuin is een geheel andere wereld. Door de bouw van de vleugels in de jaren 60 van de 20^e eeuw was het karakter van de binnentuin erg aangetast en de verbinding met het Frederikspark verdwenen. Door de recente sloop van deze vleugels is het karakter van de tuin sterk verbeterd en de historische visuele/functionele verbinding met het Frederikspark hersteld. Vanwege dit alles heb ik zodoende hieronder een aantal recente foto's van de binnentuin afgebeeld.

DSC_00038668 ; AV ; 13-11-2024 ; Haarlem, Dreef, binnentuin provinciehuis, gezicht richting zuidwest

DSC_00038669 ; AV ; 13-11-2024 ; locatie hetzelfde als fotodeel links

DSC_00038690; AV ; 13-11-2024 ; Haarlem, Dreef, binnentuin provinciehuis, gezicht richting zuidwest op de oude hoofdingang

DSC_00038664 ; AV ; 13-11-2024 ; (uitsnede) in Dreef, binnentuin provinciehuis, gezicht richting noord op het Frederikspark

Hier onder volgen vier afbeeldingen van de buitenplaats Vliet zorg, die met zijn tuinen ooit deel uitmaakte van de tuin van Paviljoen Welgelegen om een directe verbinding met het Spaarne te krijgen. Goede historische afbeeldingen waren niet beschikbaar

DSC_00038711 ; AV ; 15-11-2024 ; Haarlem, kruising Paviljoenslaan / Kleine Houtweg, gezicht richting oost. Rechts van het midden geheel op de achtergrond het huis Vliet zorg. Vrijwel alles wat je hier ziet was vroeger tuin van het buiten Vliet zorg

DSC_00038712 ; AV ; 15-11-2024 ; Haarlem, overgang van Kamperlaan naar Buitenrustlaan, gezicht richting oost op het huis Vliet zorg. De rust op deze vroegere buitenplaats is inmiddels wel verdwenen

DSC_00038717; AV ; 15-11-2024 ; Haarlem, Noord Schalkwijkerweg, gezicht richting west over het Zuider Buiten Spaarne heen. Rechts het vroegere buiten Vlietzorg links de nieuwbouw ter plaatse van de vroegere Mariastichting. De versterking heeft in dit voormalige buitenplaatsengebied flink toegeslagen

DSC_00038721 ; AV ; 15-11-2024 ; Haarlem, Noord Schalkwijkerweg, gezichtrichtung west over het Zuider Buiten Spaarne heen met overzicht van Vlietzorg. Dit geeft nog een klein beetje een idee van de reeks buitenplaatsen langs het Spaarne hier

1 Buitenplaats en kunstgalerie van de heer Hope (1785-1808)

Vandaag de dag en zeer zeker in de bouwtijd is/was Paviljoen Welgelegen een bijzonder gebouw. De gebruikers van het gebouw zijn al helemaal niet standaard en het leven van de eerste drie bewoners nog veel minder. Bibliografie (Bomans, 1996) geeft hier een mooi overzicht van. Een hedendaagse televisiesoap of survivaltocht in het oerwoud verbleekt hier volledig bij! De stoet van gebruikers en bewoners is dermate lang, dat ik daar toch niet heel uitvoerig op in kan gaan. Daar is de bibliografie voor. Zodoende moet ik mij hier hoofdzakelijk beperken tot de gebouwde omgeving.

1.1 Wie was Henry Hope en wat was de firma Hope & Co voor een bedrijf?

Alles begint met de bouwheer Henry Hope (1735-1811). Wie was hij? Hij werd geboren in een familie die zijn wortels van oudsher in Schotland had liggen. Met name in Edinburgh. Er waren verschillende takken van deze familie. De familie zou al teruggaan tot het begin van de 16^e eeuw. Naast de contacten met Schotland, waren er later ook contacten met Frankrijk, Londen, Engeland, Amsterdam en Rotterdam. De vader van Henry Hope heette ook Henry Hope. Hij had zich uit de Rotterdamse firma van de familie losgemaakt en ging zelfstandig aan de slag. Dit werd geen succes, waarna hij rond 1730 naar Boston in Noord-Amerika emigreerde. Hier slaagde hij wel. Daar werden zijn zoon (onze Henry Hope) en dochter Henrietta Maria geboren. Vader Henry stuurde zijn kinderen naar Europa voor een culturele opvoeding. Na zijn leertijd in Londen werd onze Henry in 1762 vennoot in het Amsterdamse handelshuis Hope van zijn ooms Thomas en Adrian. Tegelijkertijd werd zijn neef John (zoon van Thomas) ook vennoot in het handelshuis Hope. De naam van het bedrijf werd toen veranderd in Hope & Co.

Wat was het handelshuis Hope & Co voor een bedrijf? Het bedrijf was groot geworden als handelshuis en zou dat ook blijven. Het dreef handel met alle landen van Europa, de beide Amerika's en het Midden-Oosten. Men dreef handel in zowat alles. Het ging om de meest uiteenlopende zaken zoals graan, hout, goud, diamanten, textiel, thee, wijn, geschut, munitie tot

en met bloembollen aan toe. Wat later kwam de geldhandel erbij. De behoedzaam en betrouwbaar opererende Henry Hope wist het bedrijf een dermate solide reputatie te geven, dat er ook aan buitenlandse mogendheden leningen verstrekt werden, waaronder ook Rusland en Zweden. Hij had een zeer goede reputatie. In 1788 kwam zelfs Thomas Jefferson bij hem op Welgelegen langs. Die zou later president van de Verenigde Staten worden. Door de activiteiten van het bedrijf en de privétransacties, die de firmanten via het bedrijf lieten lopen, werd de familie Hope steenrijk.

Henry Hope is altijd vrijgezel gebleven. Wel had hij een pleegzoon John Williams. Die was een klerk in een Amsterdams koopmanshuis. Toen hij ernstig ziek thuis lag, heeft Henry Hope hem in zijn eigen huis opgenomen en verzorgd. De band werd dermate goed, dat John Williams bij Henry Hope bleef wonen. Uiteindelijk heeft Henry Hope een huwelijk gearrangeerd tussen John Williams en zijn nicht Ann Goddard, die de dochter was van zijn zuster Henrietta Maria. Ook werd John Williams in de firma Hope & Co opgenomen. Uit dankbaarheid heeft hij ook de achternaam Hope aangenomen. Dit huwelijk werd geen succes. Henry Hope was oranjegezind, maar zocht geen bestuurlijke functies. Adellijke titels werden geweigerd door hem. Ook was hij niet zo geïnteresseerd in grote hoeveelheden onroerend goed. Behalve een uitzondering: het latere Paviljoen Welgelegen. Wel was hij de kunsten gunstig gezind en bouwde hij een grote schilderijenverzameling op die hij in een speciale vleugel van Paviljoen Welgelegen ging onderbrengen.

Henry Hope leefde in een zeer roerige tijd. In Nederland liepen de tegenstellingen tussen de oranjegezinden en de patriotten zeer hoog op. Hij probeerde tussen de partijen door te laveren. In 1789 brak in Frankrijk de revolutie los. Dit zorgde voor veel financiële onrust. In 1793 trok het Franse leger de Republiek binnen. Uit veiligheidsoverwegingen vluchtte Henry Hope met de vrouw en de kinderen van John Williams Hope naar Engeland. Toen de dreiging geweken was keerde hij terug. Echter in de zomer van 1794 kwam de Republiek opnieuw door het Franse leger in gevaar. Hij week opnieuw uit naar Engeland en vestigde zich in Londen. Van een verwant familielid kocht hij een woonhuis in Harleystreet op de hoek van Cavendishsquare. Hij had zijn kolossale schilderijencollectie meegenomen. Om die goed te kunnen onderbrengen bouwde hij hiervoor een speciale vleugel aan zijn Londense huis. Ook kocht hij nog een landgoed in de buurt van Richmond.

Vanaf begin 1795 had Henry Hope geen directe bemoeienis meer met de firma in Amsterdam. De Fransen lieten het bedrijf tegen de verwachting in ongemoeid, waardoor dit op een laag niveau kon voortbestaan. Waarschijnlijk wilden de Fransen op deze manier geld voor Nederland behouden. In 1802 werd de vrede van Amiens gesloten. Toen konden de firmanten weer naar Nederland terugkeren. Henry Hope bleef om verschillende redenen liever in Londen wonen. De Amsterdamse firma werd door een aantal anderen en zijn pleegzoon John Williams Hope geleid. De laatste had daar niet zoveel zin in. In 1808 raakte de handel in Amsterdam dusdanig verlamd door het zogenaamde Continentaal Stelsel, dat John Williams Hope besloot naar Engeland terug te keren. In april 1808 verkocht hij Welgelegen aan Koning Lodewijk Napoleon van Holland. Zijn vrouw zou achter hem aankomen via Duitsland, maar besloot zich bij haar minnaar te voegen. John Williams Hope ging weer bij Henry Hope in Londen wonen. Henry Hope overleed op 25 februari 1811 in zijn bijzijn. Hierdoor werden de banden met het Amsterdamse bedrijf losser. De zonen van Henry Hope's medevenoot John Hope hadden geen interesse in het bedrijf en de kinderen van John Williams Hope hadden er ook helemaal geen zin in. Na de dood van John Williams Hope in 1814 verkochten zij dan ook het Amsterdamse bedrijf aan Alexander Baring, die even later het oude huis nieuw leven inblies door een forse kapitaalinjectie. De familie en het bedrijf gingen voortaan gescheiden van elkaar door het leven. Tot in 1993 heeft de firma naam Hope nog voort geleefd in de naam van de bank Mees & Hope. Dat werd in 1993 Mees & Pierson. Later zou dat opgaan in de ABN AMRO.

In verband met de maatschappelijke discussies rond slavernij heeft de Provincie Noord-Holland een onderzoek in laten stellen naar de band tussen Paviljoen Welgelegen en het slavernijverleden. Hieruit kwam naar voren, dat die band er wel degelijk is. Volgens bron (Hoeft, et al., 2023) was

de firma Hope & Co voor zeker 50 leningen aan plantages verantwoordelijk. Voor dergelijk soort plantageleningen, vaak negotiaties genoemd, dienden de plantages met alles erop en eraan (dus ook de slaven) als onderpand. Ook kreeg de leningverstrekker de producten van zo'n plantage om te verhandelen en er winst mee te maken. Met deze winsten werd de betaling van de rente en aflossing van de lening geregeld. Veel is niet bekend, maar de familie Hope was duidelijk al dan niet direct verweven met de slavenhandel, alhoewel de plantageleningen maar een beperkt deel van de brede activiteiten van de firma waren.

1.2 Voorgeschiedenis van het bouwterrein

Ooit moet het bouwterrein met achterliggende tuin onderdeel geweest zijn van het grote bosgebied tussen Alkmaar en Den Haag. Wanneer het gebied gecultiveerd is, is niet precies bekend. Wel is bekend, dat het gebied tussen Gasthuissingel, Kleine Houtweg, Paviljoenslaan en Dreef/Houtplein ooit een boerenhoeve geweest is, als onderdeel van de grafelijke hoforganisatie in Haarlem en omgeving. Deze organisatie moet rond het midden van de 10^e eeuw al bestaan hebben. Het lijkt logisch te veronderstellen, dat de hier bedoelde boerenhoeve rond die tijd ook al bestaan heeft.

Rond het midden van de 13^e eeuw werd de grafelijke hoforganisatie in Haarlem ontbonden. Een deel van de hiervoor genoemde boerenhoeve (het gebied tussen de huidige Baan, Kleine Houtweg, Paviljoenslaan en Dreef) werd op 20 februari 1390 aan Haarlem geschonken door Albrecht van Beieren. Dit veld was toen al als speelveld in gebruik. Dit veld moest tot in eeuwigden dagen gebruikt worden als speelveld. Blijkbaar is er in de loop der tijden toch wat geknabbeld aan het veld. Het kaartfragment van Jacob van Deventer hierboven is de zuidoosthoek aangegeven met het woord Arva. Dit betekent akker- of bouwland. Dit rechthoekige terrein beslaat precies het latere zogenaamde Krommelaancomplex.

Het is nog aardig om te weten dat de Baan gebruikt werd voor een verre voorvader van het huidige Golf. Het gaat om het zogenaamde Colf. Dit kan afgeleid worden uit een bevestiging van een vergunning van de stad Haarlem door Philips de Goede op 22 augustus 1497. Hier wordt melding gemaakt van "balslaen", dat hier als vanouds beoefend werd. Met "balslaen" bedoelt men Colf. Oorspronkelijk beoefende men dit binnen de bebouwde kom, o.a. vanaf de eigen voordeur. Men moest met een stok een bal slaan naar een vooraf vastgesteld doel. Dat kon een deur zijn in een gebouw, dat je al van grote afstand kon zien. Vanwege de mogelijke schade (ramen, kerkraden en personen) werd dit spel verplaatst naar een gebied buiten de stadsmuren. Het spel werd hoofdzakelijk in de herfst, winter en vroege voorjaar gespeeld, omdat je dan op de nog kale velden en wegen de kleine ballen gemakkelijk terug kon vinden. Om het spel op de Baan te vergemakkelijken werd er geregeld gemaaid. Er ontstond zodoende een goede grasmat. De Baan kan men de oudste openbare golfbaan ter wereld noemen. Bij Colf ging het er niet altijd gezellig aan toe, aangezien vaak drank de inzet was bij een colfpartij.

Wanneer het gebied op de kaart van Jacob van Deventer aangeduid met Arva omgetoverd is tot het tuinencomplex van de Krommelaan, is niet geheel duidelijk. Dit zogenaamde Krommelaancomplex komt men voor het eerst tegen op een kaart van Pieter Wils van 1646. Dit werd doorsneden door de oost-west lopende Noorder-en Zuider Krommelaan, beide uitkomend op de Kleine Houtweg. Aan de westkant werden deze verbonden door de noord-zuid lopende Lindelaan, die men later ook wel de Dwars-of Wester Krommelaan noemde. Hier waren hoofdzakelijk kleine tuintjes voor Haarlemmers. Volgens bron (Beelaerts-van-Blokland, et al., 1989) moet men hierbij denken aan de Haarlemse rechterlijke macht, middenstanders, schoolmeesters, predikanten, notarissen en dokters door elkaar heen. Men wilde de benauwde stad ontvluchten om wat frisse lucht te happen. Men moet denken aan een oppervlakte van zo'n

70 - 90 m² per tuin. Het moet veel weg gehad hebben van een modern volkstuintencomplex. Later in de tijd werden tuinen samengevoegd tot wat grotere gehelen en streken er ook Amsterdammers neer. Ook werden er later betere behuizingen geplaatst en werd het een wat luxer uitgevoerd tuinencomplex. Het hierboven weergegeven kaartfragment van Tirion geeft een goed beeld van het Krommelaancomplex.

Door deze schaalvergroting was rond 1766 een redelijke ruime buitenplaats met de naam Welgelegen ontstaan, die grofweg begrensd werd door de Dreef aan de westzijde, de Noorder Krommelaan aan de noordzijde en de Zuider Krommelaan aan de zuidzijde en de Kleine Houtweg aan de oostzijde. De oorsprong van Welgelegen moet helemaal aan de westkant van het terrein gelegen hebben. Het landhuis stond aan de westkant bij de Dreef vanwege het mooie uitzicht over de Dreef, Herenweg (nu Wagenweg) en Hazepatersveld (nu Florapark en omgeving). Op 30 Augustus 1769 werd Welgelegen gekocht door de Amsterdamse bankier Henry Hope voor het bedrag van f 14.000.

1.3 Het oorspronkelijke gebouw en zijn omgeving

1.3.1 Wat was Henry Hope's doel met het bouwterrein?

Er zijn maar heel weinig documenten beschikbaar aangaande de bouw van Welgelegen. Het bouwdoosje is onvindbaar en wellicht vernietigd in de loop der tijd. We moeten het met wat brokstukken doen, zoals onderstaande mededeling aan het Haarlemse stadsbestuur.

Henry Hope geeft in een brief van 19 oktober 1785 aan het Haarlemse stadsbestuur aan, dat hij wil gaan bouwen. In deze brief geeft hij aan, dat hij vanwege de aangenaamheid van de omgeving en de beleefdheden en toegenegenheid van het stadsbestuur en bewoners zich daar wil vestigen middels een "gemakkelijk gebouw".

Diverse auteurs zijn van mening, dat hij van meet af aan een groot gebouw in gedachten moet hebben gehad, zeker gezien het feit, dat hij direct na de aanschaf van Welgelegen overging tot de aankoop van vele aangrenzende buitentjes. Gezien het monumentale karakter van de buitenkant van het gebouw vermoed ik, dat representativiteit van meet af aan ook een doel geweest is. De kunstgalerie heeft een enorme omvang. Voor Nederland was een dergelijke grote kunstgalerie aan een buitenplaats geplakt niet erg normaal. Zodoende vermoed ik, dat deze kunstgalerie toch ook van meet af aan de bedoeling geweest is. Met het wat abstracte "gemakkelijk gebouw" bedoelde hij dan ook, denk ik, een grootschalige en representatieve buitenplaats voorzien van een grote kunstgalerie.

Opmerkelijk is nog het volgende: Henry Hope heeft het voormalige Welgelegen in 1769 aangekocht. Hij had toen nog geen kunstverzameling van enig belang. Pas vanaf 1781, toen zijn neven John en Archibald als tijdelijke huurders het voormalige Welgelegen verlaten hadden, legde hij zich veel meer toe op het verzamelen van kunst. Na het overlijden van zijn neef John in 1784 koopt hij het grootste deel van de grote kunstcollectie van deze in dat jaar overleden neef. In 1785 weet hij een unieke verzameling schilderijen van Italiaanse meesters te verwerven. Daarnaast koopt hij in samenwerking met een Amsterdamse kunsthandelaar in die periode nog veel meer goede kunstwerken. Zo bezit hij pas in 1785 een grote belangwekkende kunstverzameling.

1.3.2 Waar haalden Henry Hope en zijn architect hun inspiratie vandaan?

Het is altijd interessant te weten, waar een bouwheer en zijn architect hun inspiratie vandaan halen. Zoals eerder al vermeld is het bouwdoosje van Welgelegen onvindbaar en wellicht vernietigd in de loop der tijd. We moeten het dus doen met wat gebruikelijk was in die tijd en brokstukken informatie (zoals correspondentie met het stadsbestuur) en bovenal met wat er gerealiseerd is aan gebouw en aangrenzende tuinen. Dit biedt toch de nodige aanknopingspunten.

Allereerst hebben we het punt van de bouwlocatie. Waarom juist hier? In de 18^e eeuw was de Haarlemmerhout en omgeving al tijden lang een recreatiegebied voor de Haarlemmers. Velen hadden hier een tuintje of een kleine buitenplaats. In de 18^e eeuw werd de Haarlemmerhout en omgeving voor Amsterdammers een zeer populaire plek voor recreatie. De makkelijke bereikbaarheid speelde een belangrijke rol evenals de variatie in buitenomgeving en de frisse zeelucht. Hierbij moet men bedenken, dat de sfeer toen heel anders was dan die vandaag de dag. Nu is het een midden in de bebouwing gelegen wijkpark, doorsneden door grote en zeer drukke verkeerswegen. In de 18^e eeuw was het een buiten de stad gelegen bos in een zeer rustige groene en landelijke omgeving. Alleen langs de Wagenweg en Herenweg was er wat doorgaand verkeer. Bovendien kwam een openbaar toegankelijk stadsbos/-park zeer weinig voor. Vele Amsterdammers ondernamen een dagtochtje naar de Haarlemmerhout en vele welgestelde Amsterdammers schaften zich een buitenplaatsje rond de hout aan. Zodoende is het geen verrassing, dat Henry Hope interesse voor dit gebied had. Daarnaast moet een rol gespeeld hebben, dat zijn neef John Hope in 1767 de niet zo ver verwijderde Heemsteedse buitenplaats Groenendaal aangeschaft had en daar later nog de aangrenzende buitenplaats Bosbeek aan toegevoegd had. Deze neef was medefirmant in de firma Hope & Co. Henry Hope schafte een paar jaar later, in 1769, de buitenplaats Welgelegen aan. Voorlopig (gedurende 12 jaar) verhuurde hij het aan zijn neven John Hope en Archibald Hope.

Dan hebben we nog het gebouw zelf. De belangrijkste gevel is die grenzend aan de Haarlemmerhout. Dit was ook zijn kunstgalerij. Deze gevel bevat aan weerskanten een hoekpaviljoen en een hoog middengedeelte. Dit was een veel voorkomende hoofdopbouw. Men kwam dat al vanaf de 16^e eeuw in Italië tegen. In de 18^e eeuw was deze opbouw algemeen gebruikelijk bij paleizen in Frankrijk, Engeland en Italië. De detaillering van het gebouw is een mooi voorbeeld van het neoclassicisme. Tijdens de bouw van Welgelegen was het neoclassicisme een belangrijke bouwstijl in Frankrijk, Engeland en Italië. Deze stijl was geënt op oude gebouwen in Griekenland en Italië. Veel onderzoek werd toen verricht naar deze oude gebouwen (o.a. opgravingen in Pompeï en Herculaneum) en d.m.v. voorbeeldboeken raakte de architectuur van deze gebouwen door heel Europa verspreid. In die tijd was een zwaar gedecoreerde en onrustige bouwstijl (rococo) gangbaar. De strakke en rustige architectuur van deze oude gebouwen moet een verademing geweest zijn. Of is het de gewone kwestie, dat men zich wil afzetten tegen het bestaande en zich wil onderscheiden van het voorgaande, vraag ik mij zo af? Er blijkt een directe relatie te zijn tussen de hiervoor genoemde voorbeeldboeken en de detaillering van Welgelegen. Één van de belangrijkste boeken op dit gebied was afkomstig van de Franse architect Jean-François de Neufforge. Veel details uit zijn boek komt men in Welgelegen tegen.

Daarnaast waren de familie Hope en Henry Hope behoorlijk Engels georiënteerd. Tijdens de bouw van Welgelegen was het neoclassicisme in Engeland een veel toegepaste bouwstijl en was een buitenplaats met een speciaal museumgedeelte typisch Engels. Het kwam in de 17^e eeuw al geregeld voor, dat een Engelse buitenplaats een Gallery had voor de kunstverzameling van de eigenaar. Hierdoor kan de buitenplaats Welgelegen met verbonden grote kunstgalerij, uitgevoerd in het neoclassicisme, geen verrassing zijn.

Verder was het in de bouwtijd van Welgelegen door heel Europa al tijden lang gebruikelijk, dat een landhuis of buitenplaats door middel van zichtassen verbonden was met een groot omringend park. Landhuis en omgeving waren één geheel. Vanuit dit oogpunt is het, rekening houdend met het feit dat Henry Hope geen groot rond Welgelegen privépark had, niet verwonderlijk, dat Henry

Hope vanuit zijn kunstgalerij een zichtas de Haarlemmerhout in wilde en aan de oostkant naar een verbinding met het Spaarne zocht. Op kosten van Henry Hope werd door de Haarlemmerhout vanuit de kunstgalerij naar het zuiden een grote zichtas in de Haarlemmerhout ingericht en begon hij aan oostkant van Welgelegen met de aankoop van buitentjes en andere terreinen tussen de Kleine Houtweg en het Spaarne om zijn buitenplaats met het Spaarne te verbinden (ook handig om er met de boot te komen). Volgens bron (Beelaerts-van-Blokland, et al., 1989) kan men Welgelegen dan ook beschouwen als een Engels buitenhuis in Franse stijl. Voor Nederland was Welgelegen een zeer opvallende verschijning. Vooral ook omdat er in die tijd zeer weinig gebouwd werd.

Verder zijn er nog mensen van mening, dat Welgelegen gemodelleerd is naar de villa's Borghese en Albani in de buurt van Rome. We zullen het allemaal nooit precies weten!

Hier moet verder nog opgemerkt worden, dat Welgelegen aan de westkant al een uitzicht had. De Dreef aan die kant was onbebouwd en het daar achter gelegen Hazepatersveld (nu Florapark) was ook onbebouwd. Men kon zodoende vanuit Welgelegen ongestoord doorkijken naar de Wagenweg, die ook maar gedeeltelijk bebouwd was. Gedeeltelijk zal het vergezicht dan ook nog verder gereikt hebben. Het Welgelegen, dat Henry Hope in 1769 gekocht had, was dan ook georiënteerd op dit uitzicht.

1.3.3 Wie was de architect?

Ook hier wreekt zich het ontbreken van het bouwdoosje. Echter, in 1825 publiceerde de Gentse architect Pierre Jacques Goetghebuer een boek getiteld: De voornaamste gebouwen in het Koninkrijk der Nederlanden. Hierin komt ook Welgelegen voor. In dit boek geeft hij aan dat het gebouwd is volgens de plannen van de heer Triquetti. Die was toen consul van het Hof van Sardinië in Den Haag en min of meer een buurman van Henry Hope in Amsterdam. De uitvoering zou gelegen hebben in de handen van de Zuid-Nederlandse architect J.B. Dubois uit Dendermonde. Omdat dit boek al zo'n 35 jaar na de bouw van Welgelegen verschenen is, werd er veel waarde gehecht aan deze gegevens, alhoewel er hier en daar toch een kritische noot was. Kon een niet als architect bekend staande consul van Sardinië zo'n fraai gebouw ontwerpen? Ook maakt de tuinkant, dit in tegenstelling tot de kanten aan de Dreef en de Paviljoenslaan, een ietwat rommelige indruk.

In 2007 vond men in de archieven van Hope & Co betalingen van Henry Hope aan de Amsterdamse stadsarchitect Abraham van der Hart. Het gaat om 5 betalingen vanaf februari 1785 tot en met oktober 1790. In die tijd was Welgelegen het enige gebouw waar Henry Hope, voor zover bekend, mee bezig was. Sindsdien beschouwt men het als vrijwel zeker dat deze Abraham van der Hart de architect van Welgelegen is. Rond die tijd was hij ook architect van het Hodshonhuis aan het Spaarne en het Huis Barnaart aan de nieuwe Gracht. Beiden in Haarlem en architectonisch van belang. Wel staat vast dat Henry Hope en Triquetti elkaar kenden. Wie weet heeft Triquetti Henry Hope een keer wat adviezen gegeven??? Op zich is deze Triquetti volgens bron (Beelaerts-van-Blokland, et al., 1989) een kleurrijke figuur met een zeer boeiend leven. Hij was niet alleen consul, maar ook geheimagent voor Sardinië in Engeland en ook een succesvol ondernemer in Frankrijk en werd nog in de adelstand verheven ook. Af en toe lijkt in de geschiedenis alles mogelijk te zijn.

1.3.4 Wie was de uitvoerder?

Ook hier wreekt zich het ontbreken van het bouwdoosje. Echter, in 1825 publiceerde de Gentse architect Pierre Jacques Goetghebuer een boek geheten: De voornaamste gebouwen in het Koninkrijk der Nederlanden. Hierin komt ook Welgelegen voor. In dit boek geeft hij aan dat het gebouw is volgens de plannen van de heer Triquetti. Die was toen consul van het Hof van Sardinië in Den Haag en min of meer een buurman van Henry Hope in Amsterdam. Zoals hiervoor al gezegd bleek in 2007 dat de Amsterdamse stadsarchitect Abraham van der Hart de architect moet zijn. De uitvoering heeft gelegen in de handen van de Zuid-Nederlandse architect J.B. Dubois uit Dendermonde. Waarom iemand uit de Zuidelijke Nederlanden? Waarom zo'n jong iemand? Toen de bouw van Welgelegen in 1785 begon, was hij slechts 23 jaar oud! Architect J.B. Dubois werd in 1762 in Arquennes bij Nijvel geboren. Het grootste gedeelte van zijn leven heeft hij in Dendermonde gewoond. Hij stierf in 1851. Hij is dus voor hedendaagse begrippen, dus helemaal voor die tijd, redelijk oud geworden. Wie was hij? Ook hier is veel niet duidelijk. Hij moet toch een goede opleiding tot architect gehad hebben, omdat hij verantwoordelijk was voor de bouw van een prestigieus project als Welgelegen. In die tijd was het gildesysteem als opleiding nog geldig. Mogelijk dat hij in een familiebedrijf zijn opleiding gekregen heeft. Hij was ook een waterbouwkundige. Waarschijnlijk heeft hij de keus een rol gespeeld, dat in die tijd de Zuidelijke Nederlanden op bouwkundig gebied verder ontwikkeld en bij de tijd waren, dan de Noordelijke Nederlanden. De bouwmeesters van de Noordelijke Nederlanden waren wel degelijk, maar Henry Hope wilde beslist iets meer dan dat. Op zich is J.B. Dubois een interessant iemand. Hij was niet alleen architect, maar ook waterbouwkundige en gedurende lange tijd leraar aan de academie in Dendermonde. Bovendien heeft hij ook het Chateau van Waasmunster, ook wel Kasteel Ortegat genoemd, ontworpen. Het is een zeer fraai neoclassicistisch bouwwerk. Hij leefde in een zeer roerige en turbulente tijd. Makkelijk zal het niet geweest zijn. In een document uit 1850, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de academie in Dendermonde, wordt trots melding gemaakt van het feit, dat hij in Holland de uitvoering van diverse waterbouwkundige werken heeft gedaan en de bouw van het Paviljoen in Haarlem en het naburige Waasmunster zijn kasteel geschonken heeft.

1.3.5 Het gerealiseerde gebouw

In het hoofdstuk over de inspiratie van Henry Hope en zijn architect heb ik al geschreven over de locatie, het type gebouw, de bouwstijl en de relatie met het omringende park. Zodoende wil ik mij hier beperken tot de indeling/gebruik van het gebouw, het decoratieschema en het interieur. Kort samengevat vindt men in het interieur een mengeling van Franse, Engelse en Italiaanse invloeden. Welgelegen was bedoeld als een tempel der kunsten. De decoraties (ook buiten) draaien dan ook in hoofdzaak om de klassieken (mythologie) en kunsten zoals de muziek, schilderkunst, architectuur en beeldhouwkunst. Als buitenplaats komt ook de natuur aan bod.

Na de koop van Welgelegen in 1769 heeft Henry Hope nog vele tuinen en huisjes in het Krommelaancomplex gekocht om zijn tuin uit te breiden. Aan de zuidkant van Welgelegen kocht hij in 1782 de buitenplaats Oude Hout en in 1785 het naastgelegen Hout en Baan. Toen lag Welgelegen open naar de Haarlemmerhout en kon de bouw van start.

Welgelegen is gebouwd van 1785 tot en met 1789. Vandaag de dag benadert men het gebouw door de poort aan de Dreefzijde. Oorspronkelijk benaderde men het gebouw door de poort rechts van de voorgevel aan de Paviljoenslaan. Vandaar reed men naar wat ook nu nog steeds de echte ingang van het gebouw is, aan de achterkant. In het verleden heeft men geregeld gedacht, dat de gebogen hellingen aan de kant van de Paviljoenslaan gebruikt werden als toegang (de manke Lodewijk Napoleon zou per koets naar boven gereden zijn). Dit is echter niet het geval. Het is voor

koetsen veel te smal en te krap en bovendien is het voorplein altijd door een hek afgesloten geweest en kon men er slechts via een klein hek uit. De begane grond wordt grotendeels in beslag genomen door nuttige dienstruimten zoals de keuken. Waar het bij Welgelegen om gaat, de representatieve ruimtes, die bevinden zich allemaal op de zogenaamde beletage. Via de achteringang komt men in een ruim portaal en vandaar direct naar het zeer monumentale hoofdtrappenhuis. Daar komt men in een eenvoudige ontvangstruimte, waarna het echte werk begint. Vanuit de eenvoudige ontvangstruimte komt men als groot contrast in de zeer fraaie en rijk gedecoreerde ovale muzieksalon. Dit is een hoogtepunt van interieurkunst. In de decoraties van deze kamer komt men de band met de natuur tegen. Het gaat hierbij om de elementen aarde, lucht, vuur en water, maar ook zonsopgang, volle zon in de middag, zonsondergang en de nacht. Daarnaast komen de seizoenen lente, zomer, herfst en winter aan bod en ook de windrichtingen. Als zijnde een muzieksalon komt men ook muziekinstrumenten tegen. Als hoogtepunt komt men daarna in de drie elkaar opvolgende schilderijzalen. Hoe de schilderijen opgehangen waren weten we niet. In die tijd was het gebruikelijk een muur helemaal vol te hangen. Ze hingen niet alleen strak naast elkaar, maar ook in twee of drie rijen boven elkaar. De beide zijzalen zijn fraai uitgevoerd, maar de show wordt toch gestolen door de zeer hoge middenzaal met galerij. Deze zaal is ook veel rijker gedecoreerd dan de beide zijzalen. In de hekwerken van de galerij komt men de zonnegod Apollo tegen, die beschermer van de vrije kunsten was. Verder vindt men diverse symbolen die verband houden met de familie Hope. Zo worden de familie Hope en de kunsten aan elkaar verbonden. Bijzonder op deze beletage zijn de zeer fraaie parketvloeren. Omdat deze zeer kwetsbaar zijn en het gebouw druk gebruikt wordt, zijn deze vloeren door dikke kleden afgedekt. In het museum in het gebouw worden deze vloeren in beeld gebracht.

Lang dacht men, dat de privévertrekken van de heer Hope in het oostelijk paviljoen aan de Paviljoenslaan gelegen waren. Daar is men van teruggekomen. Ze moeten toch in de vleugel aan de Dreefzijde gelegen hebben. Verder waren er langs de Dreefzijde de nodige logeervertrekken en vertrekken voor het ruim aanwezige personeel. Verder valt op dat het gebouw zeer praktisch ingedeeld is. De meeste kamers komen op een gang uit en het geheel is ruim van trappen voorzien. Men liep elkaar niet gauw in de weg!

Voor ons is Paviljoen Welgelegen een zeer oud gebouw. In de bouwtijd lag dat geheel anders. Voor die tijd was het voor Nederland een zeer ongewoon en zeer modern gebouw. De moderniteit zit onder andere in de lichtkoepels boven de schilderijzalen, de zeer grote naar binnen draaiende ramen en gebruikte bouwstijl. Een volledig wit gebouw was men niet gewend!

1.3.6 De gerealiseerde tuin

In het hoofdstuk over de inspiratie van Henry Hope heb ik al geschreven over de relatie van een landhuis/buitenplaats met het omringende park. Toch wil ik hier daar nog wat nader op ingaan. Zoals eerder al opgemerkt was het in die tijd al heel lang gebruikelijk, dat een buitenplaats en zijn omringende park één geheel vormden. Dit werd bereikt door middel van zichtassen, die vanuit het gebouw diep het omringende park ingingen. Vanuit het huis kon men heel ver en veel van het park zien en omgekeerd, was vanuit het park het huis op meerdere manieren op fraaie wijze zichtbaar.

Aan de westkant had Welgelegen een fraai uitzicht over de Dreef, het onbebouwde Hazepatersveld en tot aan de Wagenweg en gedeeltelijk nog verder. Dit waren echter allemaal gebieden, die openbaar waren of eigendom van een ander.

Aan de noordkant kocht Henry Hope de meeste buitentuintjes van het Krommelaancomplex. Daarboven lag echter het openbare Baangebied. Daar kon hij toch ook niet zoveel mee.

Aan de oostkant van zijn terrein wilde hij uitbreiden naar het Spaarne. Daartoe kocht hij al vanaf

1780 heel wat gronden aan. In 1788 kocht hij de buitenplaatsen Spaarnelust en Buitenzorg aan. Van een parkverbinding naar het Spaarne was toen nog geen sprake. Dit gebied werd hoofdzakelijk gebruikt voor moestuinen, kassen, boomgaarden et cetera. Toch bleef de verbinding met het Spaarne onder de aandacht. Zo werd nog in dat gebied in 1807 de buitenplaats Zorgvliet aangekocht. Hij woonde toen al 12 jaar in Londen!

Aan de zuidkant heeft hij de Haarlemmerhout op zijn kosten om laten bouwen. Ook nu nog loopt vanuit Welgelegen deze zichtas tot aan het andere eind van de Haarlemmerhout. Voor de ombouw van de Haarlemmerhout had hij de tuinarchitect Johann Georg Michael ingehuurd. Die had al een ruime staat van dienst en had in de omliggende regio Kennemerland al heel wat barokparken omgevormd tot een park in landschapsstijl. Zo had hij op Beeckesteijn en Velserbeek in Velsen, Elswout in Overveen, Huis Vogelenzang in Vogelzang, maar ook in Bloemendaal bij Wilthoef, Oosterduin en Hartenlust gewerkt. Maar ook wat verder weg zoals bij Biljoen en Beekhuizen bij Velp. Zijn werk kan het best gekarakteriseerd worden als werk in de vroege Engelse landschapsstijl. Het is nog een beetje een overgangsstijl, omdat men er nog veel barokelementen in tegen komt. Hierbij moet men denken aan zichtassen loodrecht op het huis en regelmatige beplanting van slingerpaden. Ook had Michael al gewerkt voor Archibald Hope, een familielid van Henry Hope. Archibald Hope was van 1781-1799 eigenaar van het vlakbij gelegen Waterland bij Velsen. Helemaal verwonderlijk is de keus van Henry Hope dan ook niet. Zo kan men ook de ombouw van de Haarlemmerhout beschouwen als een overgangsstijl tussen de barok en de vroege Engelse landschapsstijl. Bij de ombouw van de Haarlemmerhout werd het overgrote deel van de oude bomen gespaard. Dit sprak het stadsbestuur van Haarlem bijzonder aan.

1.3.7 De uiteindelijke verkoop

Haarlem heeft met Welgelegen als provinciehuis een bijzondere erfenis van een gepassioneerd man. Het moet Henry Hope allemaal zeer na aan het hart gelegen hebben. Hij spendeerde niet alleen fortuinen aan de opbouw van een schilderijencollectie, maar daar bovenop besteedde hij nog zeer veel moeite en geld aan de bouw van een buitenhuis met kunstgalerij (Welgelegen) om deze collectie onder te brengen. Ook bij zijn Londense huis bouwde hij nog een kunstgalerij. Wat dit betreft is er nog wat anders: John Williams Hope kon in 1802 ten gevolge van de Vrede van Amiens terugkeren naar Amsterdam. Ter gelegenheid hiervan heeft de schilder Benjamin West een familieportret gemaakt. Geheel rechts staat John Williams Hope en geheel links zit Henry Hope. En wat staat er bovenop een kast boven Henry Hope, juist ja: een maquette van Welgelegen!!! En dit 8 jaar na zijn vlucht uit Nederland. Pas in 1807, 13 jaar na zijn vlucht uit Nederland, deed hij afstand van Welgelegen en dan nog wel aan zijn meest dierbare familielid: John Williams Hope. In 1807 kocht hij nog het tussen het Spaarne en de Kleine Houtweg gelegen buiten Zorgvliet aan. Dit lag direct ten zuiden van het al verworven Buitenzorg. Hierdoor was een groot aaneengesloten gebied tussen Kleine Houtweg en Spaarne ontstaan. Het jaar daarop verkocht John Williams Hope Welgelegen voor f 300.000 aan Lodewijk Napoleon. Die hield verband met het feit dat door het Continentaal Stelsel de Amsterdamse handel steeds verder verlamd raakte. Hij besloot naar zijn dierbare Engeland terug te keren. Met de verkoop werd Welgelegen onderdeel van de kroondomeinen van het Koninkrijk Holland.

2 Koninklijke bewoners (1808 – 1849)

2.1 Lodewijk Napoleon (1808-1810)

2.1.1 Wie was Lodewijk Napoleon?

Hier volgt een hele beknopte schets: Lodewijk Napoleon werd in 1778 op Corsica geboren als Luigi Napoleone Buonaparte in een familie van eenvoudige en verarmde adel. Toen op zevenjarige leeftijd zijn vader kwam te overlijden, nam zijn oudere broer Napoleon Bonaparte hem onder zijn hoede. Die nam hem naar Frankrijk mee en zorgde ervoor dat hij een Franse opvoeding en militaire opleiding kreeg. Luigi kwam Louis te heten en begeleidde zijn broer op diverse veldtochten. Louis had echter helemaal geen interesse in een militaire loopbaan. Hij wilde liever schrijver worden. Dit viel bepaald niet in goede aarde bij zijn oudere broer Napoleon. Die ging steeds meer zijn leven beheersen. Zo dwong Napoleon Louis te trouwen met Napoleons stiefdochter Hortense de Beauharnais. Hoe zou het toch komen dat dit huwelijk een grote mislukking werd? Wel kwamen er drie zonen, waarvan er eentje vroegtijdig overleed. In 1806 dwong Napoleon Louis om koning van Holland te worden. Aanvankelijk had hij daar vanwege gezondheidsredenen ook geen zin in, maar na aankomst in Holland veranderde dat. Toch is het opmerkelijk, dat Lodewijk Napoleon ondanks drie nare chronische ziektes, een ongelukkig huwelijk en een overheersende broer in Nederland een grote dadenkracht tentoon heeft weten te spreiden (niet alleen wat betreft paleizen, maar ook in bestuurlijk opzicht). Door zijn betrokkenheid bij het Nederlandse volk was hij toch geliefd, maar met zijn hang naar luxe en grote uitgaven aan paleizen was men in het straatarme Nederland niet zo blij.

2.1.2 Wat was zijn doel?

Lodewijk Napoleon wilde de grandeur van het Franse koningschap overbrengen naar de lage Landen. In Frankrijk was het een traditie, dat de koning beschikte over de nodige paleizen en buitenplaatsen met bijbehorende parken en tuinen.

2.1.3 Waar haalde hij zijn inspiratie vandaan?

Als Fransman was de gang van zaken rond het koningschap/keizerschap in Frankrijk zijn inspiratiebron. Zijn broer Napoleon Bonaparte besteedde in Frankrijk veel moeite en geld aan de restauratie van voormalige koninklijke paleizen en parken. Dit om het aanzien van zijn keizerrijk kracht bij te zetten. In Frankrijk zette de Empirestijl de toon. Dit is de Franse vorm van het neoclassicisme en sluit dus prima aan bij de architectuur van Welgelegen.

2.1.4 Waarom Welgelegen?

Aanvankelijk gebruikte hij Den Haag als zijn residentie. Echter, vanaf het begin af aan was het zijn bedoeling om te centraliseren en zodoende Amsterdam als zijn residentie te gebruiken. In 1807 stierf zijn oudste zoon op Huis ten Bosch in Den Haag. Daarop keerde zijn vrouw naar Parijs terug en wilde hij weg uit Den Haag. Echter de verhuizing naar Amsterdam was nog lang niet rond. Zodoende besloot hij Utrecht als tijdelijk onderkomen te gebruiken. Daarvoor moesten een aantal huizen aangekocht en verbouwd worden. Kort daarop schafte hij zich Welgelegen aan voor een exorbitant bedrag. Liefkozend noemde hij Welgelegen "Mon pavillon". Sindsdien heet het dan ook Paviljoen Welgelegen. Zag hij Welgelegen als een "retraite" ten opzichte van het Paleis op de Dam in Amsterdam? Van origine was hij een Corsicaan. Mogelijk dat het Frans/Italiaanse karakter van Welgelegen met zijn witte gepleisterde uiterlijk en grote openslaande ramen hem zeer aangesproken heeft. De literatuur is er allemaal niet duidelijk over, maar dat hij gecharmeerd was van Welgelegen is wel duidelijk.

2.1.5 Wie was de architect?

Lodewijk Napoleon liet een medewerker van de Franse bouwmeesters voor het herstel van de daar aanwezige voormalige koninklijke paleizen en parken naar Nederland komen voor hulp voor de restauratie van de verwaarloosde stadhoudelijke bezittingen. Deze architect was Jean Thomas-Thibault. De koning benoemde hem tot Controleur der gebouwen.

2.1.6 Wat gebeurde er met het gebouw en de tuinen van Welgelegen?

Lodewijk heeft aan het gebouw weinig veranderd. Wel besloot hij een kapel toe te voegen en had hij het idee aan de oostkant een vleugel met een koninklijk appartement toe te voegen. Maar dat is altijd bij een plan gebleven. Des te meer veranderde er aan de tuinen. In navolging van de tuin in Parijs wilde hij een "Jardin du Roi" oftewel "Jardin des Plantes". Op zijn Nederlands: 's Konings Plantentuin. Dit ter bevordering van de wetenschappen. Zo'n tuin bestond uit drie onderdelen: een botanische tuin, een menagerie (dierentuin) en een natuurhistorisch kabinet. In juli 1808 had hij de wens tot de oprichting van zo'n tuin kenbaar gemaakt. Direct na de aankoop van Welgelegen in augustus 1808 gaf hij aan, dat deze tuin op Welgelegen gerealiseerd zou gaan worden. Direct ging men aan de slag. Al gauw liet Lodewijk zijn oog vallen op het ten noorden van Welgelegen gelegen Baangebied. Eind oktober 1808 arriveerden een verzameling dieren en drie grote plantencollecties. Deze werden tijdelijk ondergebracht in stallen, koetshuis en kassen van Welgelegen. Daar de aankoop van nieuwe collecties doorging was dit een onhoudbare situatie. Men maakte plannen voor gebouwen en deed opmetingen en in het voorjaar 1809 maakte J.D. Zoicher sr. een groot plan voor het gebied.

In 1807 werd de Haarlemse architect Johan D. Zoicher sr tot hofarchitect benoemd. In die tijd kwam het vaak voor, dat een architect zowel gebouwen als tuinen ontwierp. Wat betreft gebouwen viel hij onder de Controleur der gebouwen Thibault en voor de tuinen onder de Intendant-generaal van het Koninklijk Huis. In de pin aan de oostkant van het Frans Halsplein ten noorden van het station wordt de gehele familie Zoicher toegelicht.

In de illustraties aan het begin van dit artikel staat het plan afgebeeld. Het zuidelijk deel was waarschijnlijk de menagerie en het noordelijk deel de botanische tuin met een hele grote

orangerie. In mei 1809 veranderde Lodewijk Napoleon van mening en wilde hij, dat deze tuin naar Amsterdam zou gaan. Toch is dit niet gerealiseerde plan interessant, omdat het noordelijk deel de basis vormde voor het ontwerp van de latere tuin van Welgelegen, Koekamp en Frederikspark, terwijl het zuidelijk deel een inzicht geeft in hoe men zich zo'n dierentuin voor ogen zag en dit zou de eerste openbare dierentuin van Nederland geweest zijn. Het geeft goed de schaal en ambitie van Lodewijk Napoleon weer. Zo zou ook de rij huizen langs de Paviljoenslaan aan de oostkant van Welgelegen gesloopt worden, zodat Welgelegen midden in een ononderbroken parkgebied zou komen te liggen. Ook zou er een kruidentuin komen voor de verzorging van zieken in de wijde omgeving. Daar hoorde ook een apotheker en een apotheek bij. De armen in de omgeving zouden gratis verzorging krijgen.

Direct na het besluit tot verplaatsing van de tuin naar Amsterdam ging men aan de slag rond Welgelegen. Het ten noorden van Welgelegen Baangebied met een paar aangrenzende buitentjes werden verworven. Die werden gesloopt en tezamen met het Baangebied verenigd met de al aanwezige tuin aan de achterkant van Welgelegen. In oktober 1809 was men al bezig met de aanleg van deze nieuwe tuin. Aan de oostkant van Welgelegen zat men ook niet stil. Daar werd het buitentje Vlietzorg aangekocht. Dit grensde direct aan de zuidkant van het al aangeschafte Zorgvliet. Zodoende was het gehele gebied tussen Kleine Houtweg, Twijnderslaan, Spaarne en Kamperlaan in eigendom gekomen. Ook een strook aan de noordkant van de Twijnderslaan hoorde er bij. In deze strook zou de kruidentuin voor de verzorging van zieken komen.

In het hele gebied werden alle hekken verwijderd, de buitens Buitenzorg en Zorgvliet gesloopt (Spaarnelust was al lang gesloopt), werd er een wandelpark door het gebied en een promenade langs het Spaarne aangelegd en een verbinding met een brug over de Kleine Houtweg naar de achtertuin van Welgelegen gemaakt. Ook vonden er vele moestuinen, kassen, boomgaarden et cetera hun plaats. Begin juli 1810 deed Lodewijk Napoleon afstand van de troon en ontvluchtte Nederland. Daarna ging de aanleg van de tuinen gewoon door. In oktober 1810 werd Welgelegen door Napoleon Bonaparte ingelijfd bij de keizerlijke kroondomeinen. Daarna werkte men gewoon door aan de moestuinen, kwekerijen et cetera. Er werden veel ananassen verkocht! Voor het onderhoud van de parken en de tuinen was amper meer geld.

2.1.7 De vlucht

Lodewijk Napoleon ging zich als Koning van Holland veel meer inzetten voor het belang van Holland, dan zijn broer Napoleon Bonaparte wenselijk achtte. De meningsverschillen tussen beide broers liepen dusdanig op, dat Lodewijk Napoleon gedwongen werd afstand te doen van zijn troon. Dit deed hij ten gunste van een zoon. In de nacht van 2 op 3 juli 1810 vluchtte Lodewijk Napoleon vanuit zijn geliefde Welgelegen naar het buitenland. Welgelegen bleef daarna onbewoond. Al op 9 juli 1810 werd het Koninkrijk Holland ingelijfd bij het Franse Keizerrijk. Door allerlei omstandigheden had Lodewijk Napoleon nauwelijks op Welgelegen gewoond. Dat hij Welgelegen zeer toegenegen was, bleek wel uit het feit, dat hij in 1820 via een rechtszaak tegen de Staat der Nederlanden geprobeerd heeft Welgelegen terug te krijgen. Hij had het toch immers zelf voor f 300.000 gekocht. Het tegenargument was, dat die f 300.000 's lands middelen waren en dat de ex koning Welgelegen dus niet als privébezit kon beschouwen. De vordering werd dan ook afgewezen.

Zoals hiervoor al aangestipt, werd Welgelegen met bijbehorend park en tuinen in oktober 1810 onderdeel van de keizerlijke kroondomeinen. In een rapport van de daartoe bevoegde architect Ziesenis bleek het gebouw zo lek als een mandje. Het gebouw verviel steeds meer door constructieve fouten. Wreekt zich hierbij het feit, dat de betrokken architect Dubois bij de bouw zo verschrikkelijk jong was? Hebben de aannemers misbruik van hem gemaakt? De door Ziesenis voorgestelde maatregelen werden deels uitgevoerd. In 1813 kwam er een eind aan de Franse

bezetting van Nederland. Direct werd Welgelegen Staatsdomein van het Koninkrijk der Nederlanden. Prinses Wilhelmina (Wilhelmina van Pruisen), de weduwe van stadhouder Willem V, kreeg op 14 juni 1814 het vruchtgebruik van Welgelegen.

2.2 Wilhelmina van Pruisen (1814-1820) en haar dochter Louise (1814-1819)

2.2.1 Wie was Wilhelmina van Pruisen?

In 1814 was haar naam voluit: Prinses Douairière van Oranje-Nassau : Frederika Sophia Wilhelmina. Sinds 1806 was ze weduwe van Stadhouder Willem V. Ze was de dochter van Prins August Willem van Pruisen en Hertogin Louise Amalia van Brunswijk-Wolfenbützel. Ze werd in 1751 in Berlijn geboren en groeide op aan het Hof van Frederik de Grote, Koning van Pruisen. Hij was een broer van haar vader. Op 16-jarige leeftijd trouwde ze met de toen 19-jarige Willem V. Ze wordt in de literatuur geregeld gekenschetst als veel energieke dan haar man Willem V.

2.2.2 Wie was dochter Louise?

Haar volledige naam was Frederika Louisa Wilhelmina. Naamsverwarring ligt op de loer!. Thuis werd ze Loulou genoemd. Zij was, evenals haar moeder, ook in 1806 weduwe geworden en wel van Carel George August, Erfprins van Brunswijk-Wolfenbützel. Ze werd in 1770 geboren. Haar huwelijk vond in 1790 in Den Haag plaats.

2.2.3 Waarom Welgelegen?

Bij koninklijk besluit op 14 juni 1814 kreeg prinses Wilhelmina Welgelegen levenslang in vruchtgebruik (in gebruik als woonhuis) en moest ze het complex op een behoorlijke manier onderhouden. Hierbij heeft waarschijnlijk een rol gespeeld, dat Prinses Wilhelmina Welgelegen kende. In 1788 had het stadhouderlijk gezin er een dag doorgebracht als gast van Henry Hope. Ze moet het hebben gewaardeerd. Ze was gek op de neoclassicistische stijl. Dan zit je bij Welgelegen aan het goede adres!

2.2.4 Wat gebeurde er met het gebouw en de tuinen van Welgelegen?

Welgelegen werd door de beide prinsessen voornamelijk in de zomer bewoond. In de winter verbleven ze in het voormalig Huis der Gedeputeerden van Amsterdam aan Het Plein in Den Haag.

In de loop der tijd is de mening veranderd over welke delen van het gebouw door wie gebruikt werd. Lang dacht men dat Louise Vliet zorg bewoonde en dat Wilhelmina het oostelijk paviljoen

aan de Paviljoenslaan bewoonde. Daarna dacht men aan een gezamenlijke bewoning van het pand. Volgens het laatst inzicht woonde Wilhelmina in de Dreefvleugel en Louise in het oostelijk paviljoen aan de Paviljoenslaan. De drie schilderijzalen werden als representatieve ruimte gebruikt.

In tegenstelling tot de vorige bewoners had Wilhelmina van Pruisen geen grote plannen met Welgelegen. Ze had dan wel het vruchtgebruik van Welgelegen, maar wel moest ze opdraaien voor het onderhoud van het gebouw en het meubilair. Gezien de slechte staat van het gebouw en het meubilair en stoffering liepen de kosten hiervoor flink op. Deze kwestie werd een slepende zaak tussen Wilhelmina en de Domeinen. Eindelijk kreeg ze een flinke vergoeding, maar dat was lang niet genoeg voor de kosten die ze gemaakt had.

Prinses Wilhelmina bracht Welgelegen weer tot leven. Haar kleinzoons logeerden er en zelfs de Russische tsaar kwam een keer op bezoek. Ook hoge ambtenaren kwamen langs en haar zoon Koning Willem I kwam vaak op bezoek. Ook was er een keer een bal, waarbij het gebouw feestelijk verlicht werd. Dit vond plaats in 1816 ter gelegenheid van het huwelijk van haar oudste kleinzoon, de latere koning Willem II, met Anna Paulowna. Ook Louise ontving familieleden, zoals in 1819 haar Brunswijkse neefjes.

In de periode van Prinses Wilhelmina gebeurde er niet zoveel aan de tuinen. Wel bleven de kassen in goede staat en besteedde men veel aandacht aan de kweek van ananassen. Vanwege de slechte staat van onderhoud heeft men in 1817 de brug over de Kleine Houtweg moeten afbreken.

2.2.5 Overlijden van Wilhelmina van Pruisen en haar dochter

In 1820 wilde Wilhelmina van Den Haag naar Welgelegen. Eerst wilde ze nog bij haar zoon Koning Willem I op het Loo op bezoek. Daar arriveerde ze eind mei en werd plotseling ziek en kwam daar al op 9 juni 1820 te overlijden. Eerder was al haar dochter overleden. Louise kwam op 15 oktober 1819 in Den Haag te overlijden. Na het overlijden van Wilhelmina kwam Welgelegen voor de zoveelste keer leeg te staan.

2.3 Koning Willem II (1842-1849)

In de periode 1842-1849 huurt Koning Willem II een deel van Paviljoen Welgelegen en verblijft daar van tijd tot tijd in de zomer. Hij huurde de Dreef-vleugel, koetshuis, stallen en de keukens etc. op de begane grond aan de Paviljoenslaan. De rest van het gebouw was in gebruik door het Museum van Levende Nederlandsche Meesters. Koning Willem II komt in 1849 te overlijden. Waarom hij een deel van Welgelegen huurde heb ik in de literatuur niet kunnen vinden. Wel moet hij het gebouw goed gekend hebben. Als kleinzoon van Wilhelmina van Pruisen was hij er de nodige keren geweest.

3 Overgangstijd, Welgelegen bedreigd! (1820-1838)

Zoals hiervoor al aangestipt kwam Welgelegen na het overlijden van Wilhelmina van Pruisen in 1820 weer leeg te staan. In 1828 bleek het in zeer slechte staat te verkeren. Het opknappen zou een fortuin vergen. Het koningshuis wilde er geen gebruik meer van maken. Koning Willem I wilde het dan ook overdoen aan de stad Haarlem of gewoon verkopen. Haarlem vond het een te groot financieel risico en bedankte ervoor. Dan maar verkopen. Sloop dreigde. Uiteindelijk heeft men de koning van het verkoopplan af weten te brengen. Het werd hersteld op kosten van de Staatsdomeinen. Tevens werd besloten, dat Welgelegen een “Galerij der kunstwerken van levende Nederlandsche meesters” zou worden. Hierbij speelde een rol, dat men zeer graag een functie wilde voor het leegstaande gebouw, dat zeer duur in onderhoud was. Het gebouw was dan wel voor verkoop en sloop behoed, maar voor de tuinen lag dat anders. In 1829 werd het gebied tussen de Kleine Houtweg en het Spaarne verkocht. Op 27 januari 1832 heeft de gemeente Haarlem het voormalige Baangebied en een daar ten zuiden van gelegen strook grond terug gekocht. Daarmee kreeg de tuin aan de noordkant van Welgelegen de omvang, die het nog steeds heeft.

Door o.a. bezuinigingen ten gevolge van vele staatkundige problemen zoals de afscheiding van België, liet de “Galerij” nog 10 jaar op zich wachten.

4 Musea en School voor Kunstnijverheid (1838-heden)

4.1 Inleiding

Tot het eind van de 18^e eeuw waren verzamelingen ondergebracht in collecties van particulieren, kerkelijke instanties en vorsten. De Franse revolutie en daaropvolgende ontwikkelingen brachten daar verandering in. Veel van deze collecties werden geleidelijk omgezet in openbare musea. In het begin van de 19^e eeuw lag de nadruk in die musea op het verzamelen en in de loop van de 19^e eeuw werd er steeds meer ordening aangebracht in de verzamelingen. In het begin van de 19^e eeuw speelde het nationalistisch denken in de musea een belangrijke rol. Aan het eind van de 19^e eeuw werd de Nederlandse overheid veel actiever op het gebied van verzamelingen. Tot grote spijt waren door zuinig beleid belangrijke collecties naar het buitenland verdwenen. De overheid trok nu veel meer geld uit om verzamelingen voor Nederland te behouden. Het ging daarbij om de ontwikkeling van het volk, bevordering van kunst en industrie en verhoging van de algemene welvaart. De musea in Haarlem bevonden zich in verschillende stadia van deze veranderingen. Terwijl begin 20^e eeuw in Nederland de esthetische benadering van verzamelingen steeds meer opgang maakte, bleven de musea in Haarlem toch een plek om te leren.

In feite is het museum een negentiende-eeuwse uitvinding. In een tv-uitzending van de zesde aflevering van de serie “Geheimen van het museum” van AVRO TROS op woensdag 18 december 2024 werd gewezen op een merkwaardig feit uit die tijd : Het waarom weet men niet, maar uit die tijd dateert toch het feit, dat vrouwelijke kunstenaars uit het verleden nauwelijks verzameld werden. Zo waren er in de 17^e eeuw toch de nodige vrouwelijke schilders. Heel wat waren bekend en beroemd in Nederland en een aantal daarvan was zelfs wereldberoemd. Die verdienden aanzienlijk meer dan Rembrandt in die tijd!

Na het overlijden van Wilhelmina van Pruisen in 1820 heeft Welgelegen tot 1838 leeggestaan, alhoewel het vanaf 1828 al een museale bestemming had. Dit had te maken met economische en politieke problemen. Vanaf 1838 was er een bonte stoet aan gebruikers gehuisvest in Welgelegen. Het is af en toe verwarrend, wat of wie er nu op bepaalde tijden tegelijkertijd in Welgelegen gehuisvest waren. Daarom volgt hieronder een overzicht.

OVERZICHT GEBRUIKERS VAN WELGELEGEN NA WILHELMINA VAN PRUISEN										
	Museum van Levende Nederlandsche Meesters	Koning Willem II	Geologisch Museum	Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid	Koloniaal Museum	Museum van Kunstnijverheid	Historische Vertrekken	Fotografisch Museum	Provincie-huis	Expositie Welkom in Welgelegen + Dreef-exposities
1838										
1840										
1845										
1850										
1855										
1860										
1865										
1870										
1875										
1880										
1885										
1890										
1895										
1900										
1905										
1910										
1915										
1920										
1925										
1930										
1935										
1940										
1945										
1950										
1955										
1960										
1965										
1970										
1975										
1980										
1985										
1990										
1995										
2000										
2005										
2010										
2015										
2020										
2025										

4.2 Museum van Levende Nederlandsche Meesters (1838-1885)

Zoals hiervoor al aangestipt, bepaalde Koning Willem I al in 1828 dat er in Welgelegen een Museum van Levende Nederlandsche Meesters zou moeten komen. Dit werd vertraagd door politieke onrust zoals de Belgische Opstand en ook economische problemen. In die tijd heerste de gedachte, dat oude en moderne kunst gescheiden zouden moeten worden. Daarbij speelde een grote rol, dat in het Amsterdamse Trippenhuys (het toenmalige Rijksmuseum) een ruimtegebrek heerste. In 1838 kwamen zodoende de moderne werken uit het Trippenhuys en het Koninklijk Kabinet van Schilderijen in Den Haag naar Welgelegen. De werken (bijna allemaal schilderijen) werden voornamelijk ondergebracht in de drie schilderijenzalen en muzieksalon op de bel-etage. Van 1842-1849 werd de Dreefvlugel en de begane grond van de Paviljoenslaan en koetshuizen en stallen et cetera gehuurd door Koning Willem II om te dienen als zomerverblijf. Omdat Welgelegen gebouwd was voor een kunstverzameling hoefde men Welgelegen niet zo aan te passen. Hiermee had Haarlem het eerste museum voor hedendaagse kunst in Nederland.

Echter, de directeur van het Trippenhuys en de directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen vormden samen de directie. Daarnaast was er nog een museumopzichter voor de dagelijkse gang van zaken. Verder was er de dwang vanuit de overheid. Hierdoor ontstond een moeizame situatie. Men schafte zoveel mogelijk aan op basis van de volgende criteria: eigentijds werk, werk van een Noord-of Zuid-Nederlandse meester, nog levend of overleden in de 19^e eeuw.

Voor zover de inzichten uit die tijd het toelieten, besteedde men de nodige aandacht aan de conservering van de werken. Uit dat oogpunt heeft men in 1870 de lantaarnkappen van de beide zijzalen verwijderd en vervangen door een moderne bovenlichtconstructie. Ook veranderde het exterieur van het gebouw drastisch door het verwijderen van de pleisterlaag rond 1883. Later is dat aan de Paviljoenslaan en rond de ingang aan de achterkant weer hersteld. In de loop der tijden heeft men door diverse reorganisaties de exposities verbeterd. De informatievoorziening voor het publiek was minimaal, terwijl rondleidingen niet toegestaan waren. Eventueel kon de opzichter nog wat informatie verschaffen. In 1876 werd het een zelfstandige organisatie met eigen directeur. Men kreeg toen meer bewegingsvrijheid, maar concreet veranderde er weinig. In 1885 verhuisde de collectie naar het nieuwe Rijksmuseum in Amsterdam. Daar was ruimte genoeg. Daar kon oude en nieuwe kunst weer samen tentoongesteld worden.

4.3 Geologisch Museum (1853-1864)

In 1849 kwam Koning Willem II te overlijden. Hierdoor kwam de door hem gehuurde ruimte vrij. Dit betrof de Dreefvlugel en de begane grond aan de Paviljoenslaan en koetsen en stallen. Zodoende kon men in 1852 een deel van de eerste verdieping van de Dreefvlugel ter beschikking stellen aan de Hoofdcommissie voor het Geologisch Onderzoek in Nederland. Die commissie moest een geologische kaart en beschrijving van Nederland maken. De secretaris ervan bewoonde enkele vertrekken van deze verdieping. Echter, door interne onenigheid werd de commissie in 1854 ontbonden. De secretaris (W.C.H. Staring) ging zelfstandig verder. Tussen 1858 en 1867 publiceerde hij deze kaart. In 1864 verhuisde hij naar Vorden en ging de verzameling naar het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden. Die in de loop der tijd enorm gegroeide verzameling had in Haarlem een toevallig bijeffect: een Geologisch Museum. Voor het maken van de kaart en de beschrijving van Nederland had men heel veel materiaal nodig, zoals diverse kaarten, literatuur, delfstoffen en fossielen zoals plantafdrukken op steenkool, koraaldieren in steen uit Maastricht et cetera. Publiekwaardig dus! Het Geologisch Museum heeft Welgelegen gedeeld met het Museum van Levende Nederlandsche Meesters.

4.4 Koloniaal Museum (1871-1923)

De stichting van een Koloniaal Museum in Haarlem kwam van een particuliere instelling, namelijk de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid. Deze instelling was voortgekomen uit een 18^e eeuwse kunstlievend genootschap. Zij wilde in de 19^e eeuw de nijverheid stimuleren door het stichten van vakscholen, het uitdelen van prijzen en premies, het houden van lezingen en de publicatie van een eigen tijdschrift. In dit kader nam deze vereniging in 1865 het initiatief tot het oprichten van een Museum van Oost- en West Indische Grondstoffen. Dit museum wilde grondstoffen, natuurproducten en producten van volksvlijt van de overzeese gebiedsdelen aanschouwelijk en systematisch aan het publiek tonen. Hieruit kwam in 1871 het Haarlemse Koloniaal Museum voort. Dit museum was op een professionelere leest geschoeid dan het Museum van Levende Nederlandsche Meesters. Allereerst kon men zelf het beleid bepalen en waren er wetenschappers in dienst. Het was gehuisvest in de Dreefveugel op de begane grond en de eerste verdieping en in een deel van de begane grond aan de Paviljoenslaan. Naast de tentoonstellingsruimten waren er een bibliotheek met leeszaal, een laboratorium, werkruimten en kamers met verzamelingen ten behoeve van scholen. Het museum had een groot ruimteprobleem. Om dit op te lossen werd er pal achter Welgelegen in de tuin in 1899 een nieuwe tentoonstellingszaal met laboratorium gebouwd. Toch bleef het ruimteprobleem groot. De collectie bleef groeien.

Het museum had zowel een publieksfunctie als een onderzoeksfunctie. De publieksfunctie uitte zich in een uitgebreide tentoonstelling van de collectie. Het betrof heel veel verschillende zaken zoals Indische nijverheid en kunst, bamboe, rotan, houtsoorten, vezelstoffen, mineralen, vruchten et cetera et cetera et cetera. In de loop der tijd werden dit meer en meer thematisch opstellingen in afzonderlijke afdelingen. In verband met de publieksfunctie was de bibliotheek met leeszaal van belang en kon men zelf participeren door middel van microscopen en stereoscopen. Daarnaast was er een uitgebreide en wetenschappelijk onderbouwde catalogus en was er een goed inventarisatie- en documentatiesysteem. Daarnaast waren er geregeld lezingen en exposities. Voor de minderbedeelde had men ook vrijkaartjes. Ook maakte men kleine verzamelingen ten behoeve van onderwijs aan scholen. Zo had men in 1912 al 1300 van zulk soort schoolverzamelingen verstuurd. Het museum streefde naar een zo goed mogelijke informatievoorziening. De onderzoeksfunctie uitte zich in een speciaal laboratorium. Hier werden producten en grondstoffen onderzocht. Dit had hoofdzakelijk tot doel om nieuwe toepassingen en verbeterde verwerkingsmethoden te realiseren. Zo bleek het maken van kokosmatten uit kokosvezels een belangrijke nieuwe toepassing te zijn. De resultaten van onderzoek werden gepubliceerd in het eigen tijdschrift van industrie en publiek. Het museum had een goede reputatie opgebouwd.

In 1910 werd de Vereeniging Koloniaal Instituut in Amsterdam opgericht. Die wilde een nieuw Koloniaal Museum stichten. In 1913 werd het Haarlemse Koloniaal Museum aan deze vereniging overgedragen. De Haarlemse collectie verhuisde in 1923 naar het nieuwe en zeer ruime Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam. Vandaag de dag is dit het Wereldmuseum Amsterdam.

4.5 Museum van Kunstnijverheid en School voor Kunstnijverheid (1877/1879-1926)

Het Museum van Kunstnijverheid en de School voor Kunstnijverheid waren ten nauwste met elkaar verbonden. De school was ook opgericht door het museum.

4.5.1 Museum van Kunstnijverheid (1877-1926)

De Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid was sinds 1871 in Welgelegen gehuisvest. In 1871 stichtte zij in Welgelegen het Koloniaal Museum en in 1872 nam zij het initiatief tot het stichten van een Museum van Kunstnijverheid, eveneens te vestigen in Welgelegen. Met dit museum wilde zij het eeuwfeest van de organisatie in 1877 vieren. Dit museum paste geheel in de ontwikkelingen, die gaande waren er in veel Europese landen, zoals Engeland, Frankrijk, Duitsland en Oostenrijk. Ook in Nederland vonden deze ontwikkelingen plaats. Engeland kan men als de bakermat beschouwen. De ontwikkelingen waren een reactie op de industriële productie tot het midden van de 19^e eeuw. Men gebruikte veel imitatiematerialen en bedekte voorwerpen met een overdaad aan versieringen, die geen enkel verband hielden met de stijl waar ze aan ontleend waren en geen verband hielden met de functie van het voorwerp. Na de Wereldtentoonstelling van 1851 in het Londense Crystal Palace leidde deze praktijk tot een vernietigend oordeel over dit soort industriële producten. Dit zette in Engeland grote hervormingen op dit gebied in gang.

In 1852 publiceerde de Duitse architect en kunsttheoreticus Godfried Semper een commentaar op de Wereldtentoonstelling van 1851 in Londen. De ideeën van de heer Semper vormden de basis van de oprichting van een kunstnijverheidsmuseum met bijbehorende bibliotheek en school. Dit werd het South-Kensington Museum, dat later het Victoria en Albert Museum genoemd werd. Dit museum kreeg navolging in o.a. Parijs en Wenen.

Dit Londense South-Kensington Museum werd ook de basis voor het Museum van Kunstnijverheid en de School voor Kunstnijverheid in Haarlem. Voor de oprichting van de Haarlemse instellingen werden niet alleen de Londense instellingen, maar ook die in Duitsland en Oostenrijk op dit gebied bezocht. Eind 1874 werd in Welgelegen de bovenverdieping en een enkel vertrek op de benedenverdieping van de Dreefvlugel ter beschikking gesteld aan het toekomstige museum. In 1877 was het dan zover. Het nieuwe museum werd op 18 juli 1877 officieel door Prins Hendrik der Nederlanden geopend. De secretaris van de Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid (de heer F.W. van Eeden) had erg veel voorwerk voor de stichting van het museum gedaan. Hij werd de directeur van dit nieuwe museum en zou dat tot 1899 blijven.

In zijn algemeenheid wilde men de “kunstzin” bij bevolking en werklieden bevorderen. Dit wilde men bereiken door belangstellenden en belanghebbende beoefenaars van decoratieve kunsten en ambachten toegang te verlenen tot een verzameling (kunst)voorwerpen, voordrachten, lezingen, tentoonstellingen, boeken en plaatwerken en tenslotte door het geven van praktisch onderwijs aan de school. Die school liet nog even op zich wachten.

De collectie was georganiseerd naar ambacht. Men had zes afdelingen. De eerste afdeling bestond uit gipsafgietsels. Echte kunstvoorwerpen waren veel te duur. Men moest het doen met zeer goede gipsafgietsels. Daarnaast was er een afdeling metaalwerk en galvanoplastiek, verder nog textiel, glaswerk, aardewerk/porselein en wat later houtsnijwerk/huisraad.

In 1885 vertrok het Museum van Levende Nederlandsche Meesters uit Welgelegen. Hierdoor kwam veel extra ruimte ter beschikking voor het Museum van Kunstnijverheid. Een reorganisatie volgde en de collectie werd flink uitgebreid. In 1886 gingen de nieuwe zalen open. De kleinere collecties hadden toen hun onderkomen in de kamers aan de Dreefvlugel en de rest in de drie grote voormalige schilderijenzalen. Deze indeling zou grotendeels tot 1918 zo blijven.

Er werden een beperkt aantal lezingen gehouden, waar weinig publiek op af kwam. Wel werden er vele tentoonstellingen georganiseerd, die wel druk bezocht werden. Daarnaast vervulde de bibliotheek een belangrijke functie. Er was niet alleen een leeszaal, waar veel tijdschriften ter

inzage lagen, maar er werden ook veel boeken uitgeleend. Ook was er een werkplaats waar veel reproducties van kunstvoorwerpen vervaardigd werden en verhandeld werden met andere musea op dit gebied. Ook maakte men veel tekenvoorbeelden voor allerlei soorten onderwijsinstellingen in Nederland.

In de loop der tijd veranderde de visie op het museum. Zo werd er steeds meer werk verzameld van hedendaagse kunstenaars en verdween de collectie gipsafgietsels. Tot 1918 waren leiding van museum en school in één hand. In 1918 werd dit gesplitst. Het museum kreeg een eigen directeur evenals de school. Welgelegen werd opgeknapt en de opstelling werd veranderd in overzichtelijke groepen van objecten van één land, één volk of één stijlperiode.

Na 1921 ging het bergafwaarts met het museum. De publieke belangstelling verminderde en in 1922 verlaagde de gemeente Haarlem de subsidie met driekwart, omdat men het museum niet van belang voor Haarlem achtte. Daarnaast wilde het Rijk Welgelegen gebruiken voor de huisvesting van het Provinciehuis (griffie). Het museum restte niets anders dan de collectie te catalogiseren en te verdelen in een deel dat zou worden geschonken, een deel dat zou worden teruggegeven aan bruikleengevers en een deel dat zou worden geveild. Belangrijke voorwerpen zouden opgeslagen worden in een "keur"-collectie. Plannen om deze collectie elders in Haarlem te huisvesten en tentoon te stellen liepen op niets uit. De collectie was uiteindelijk niet compleet genoeg en er was weinig belangstelling voor een nieuw te stichten museum. In 1926 volgde het definitieve einde. Tussen 1933 en 1935 heeft de Maatschappij van Nijverheid deze overgebleven "keur"-collectie opgedeeld en in langdurig bruikleen gegeven aan meerdere musea.

4.5.2 School voor Kunstnijverheid (1879-1926)

Zoals hiervoor al bij het Museum van Kunstnijverheid aangegeven, moet men dit museum en de School voor Kunstnijverheid zien als een twee-eenheid. De school was het belangrijkste middel voor het museum om de kunstzin in zijn algemeenheid te bevorderen en om de kunstnijverheid te bevorderen. De directie van de school en het museum waren dan ook lange tijd hetzelfde.

Eind 1877 werd door middel van een zomercursus de aanzet gegeven tot de stichting van de school. Nadat de subsidiekwesties geregeld waren werd de school op 7 januari 1879 geopend. Hij heette toen de "Teekenschool voor Kunstnijverheid". In Welgelegen was nog geen ruimte, waardoor de school gevestigd werd in een leegstaand ziekenhuis aan de Nassaulaan en later in het St Pieterhuis van de Doopsgezinde kerkenraad, allebei in Haarlem. In 1882 begon men met een omvangrijke verbouwing en uitbreiding van de stallen van Welgelegen tot de nieuwe school. Deze kon in 1883 geopend worden. Qua bouwstijl was het geheel afwijkend van Welgelegen. De nieuwe school kan men zien als een combinatie van de 19^e eeuwse chaletstijl met Engelse cottigestijl. Vanwege het grote ruimtegebrek werd dit gebouw in 1897 en 1907 uitgebreid met een zijvleugel waarin zich nieuwe lokalen en werkplaatsen bevonden. In het voorjaar van 1894 werd tussen de school en Welgelegen een achttiende eeuws toegangshek geplaatst. Dit hek was afkomstig van de verdwenen buitenplaats Hoffwerk aan de Vecht. Dit hek is nog steeds aanwezig.

In de loop der tijd veranderde het lesprogramma. Dit vond zijn weerslag in de naam van de school.

- 1879-1891: Teekenschool voor Kunstnijverheid
- 1891-1918: School voor Kunstnijverheid
- 1918-1926: School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten

De kracht van een school wordt gevormd door de kwaliteit van de leraren. Dat de zat op deze school wel goed. Er werd in zijn algemeenheid lesgegeven door vooraanstaande beoefenaars van kunstnijverheid en architecten. De meesten hadden ook nog een eigen atelier of werkkring. Op

deze wijze werd de band tussen theorie en praktijk verstevigd. Er was een grote variatie in leeftijd van de leerlingen. Die liep van 11-53 jaar. De ouderen volgden hoofdzakelijk bijscholingscursussen in de avonduren. De dagopleiding was het belangrijkste. Als een leerling van de dagopleiding blij gaf van enige artistieke aanleg, eigen initiatief en goed gedrag kon hij na voltooiing van de opleiding een eindexamen krijgen. Niet meer dan 2-4 leerlingen kregen jaarlijks zo'n diploma. De andere leerlingen kregen een getuigschrift. Deze dagopleiding startte pas in 1884. Daarvoor werd hoofdzakelijk avondles gegeven.

In eerste instantie was het lespakket beperkt en volgde men nauwgezet het Engelse voorbeeld in Londen. Tekenen werd toen gezien als het beste middel om het niveau van de kunstnijverheid te verbeteren. Een aansluiting met de bouwkunde bestond toen nog niet. Na 1885 onderging het programma een verandering. Men ging meer letten op techniek en constructie. Zo kwamen vele bouwkundige aspecten aan bod. Ook het tekenen zelf onderging een verandering. Dat moest zelfstandiger en oorspronkelijker worden. Daarvoor gebruikte men de natuur als studieobject. Men ging geregeld de omgeving in om studietekeningen naar de natuur te maken. Ook bestelde men geregeld bloemen bij firma's in de omgeving. Deze bloemen gebruikte men als natuurlijk voorbeeld voor studietekeningen. Vervolgens werden deze studietekeningen gestileerd tot ornamenten. Geleidelijk aan ging men ook meer praktische oefeningen in werkplaatsen doen. Het ging hierbij onder andere om kunstnaaldwerk voor dames, maar ook ornamentale houtsnijkunst. Er werden ook meubelen gemaakt. Het tekenen bleef nog steeds een belangrijk onderdeel. In verband hiermee kreeg men ook les in meetkunde, projectieles, het opmeten en in tekening brengen van voorwerpen en ook nog bouwkundig tekenen. In 1897 kwam er als praktisch werk ook nog bij: artistieke metaalbewerking. Een zeer goede leraar op dat gebied bracht dit vak tot grote bloei. Mede dankzij dit onderwijs beleefde de school van 1895-1910 een bloeiperiode.

Geleidelijk aan werd het bouwkundig tekenen steeds belangrijker. Er ontstond een bouwkundige afdeling die op een gegeven moment het grootste schoolonderdeel werd. Overigens bleef er een nauwe band bestaan met de decoratieve afdeling. Deze ontwikkeling uitte zich ook in een naamsverandering van de school in 1918. De School voor Kunstnijverheid werd de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten. Men streefde naar een eenheid in bouwkunst, beeldende kunst en kunstambacht. Hiermee werkte men zeer duidelijk in de geest van de stijl van de Amsterdamse School. Er werd niet alleen onderwezen op het gebied van theorie, materialenkennis, kunstgeschiedenis e.d., maar men zocht ook een aansluiting op de praktijk. Men bezocht steenfabrieken, werkplaatsen, nieuwe bouwprojecten en laboratoria voor proeven met moderne materialen. Ook waren er zelfstandige praktische vakken als metaalbewerking, houtbewerking, etsen, lithograferen en batikken. Esthetiek bleef belangrijk! In 1918 waren de gipsafgietsels vrijwel geheel verdwenen uit de school.

De school stuurde tijdens haar bestaan geregeld werk naar grote nationale en internationale tentoonstellingen. Zo kon men contacten onderhouden met soortgelijke scholen in Nederland en buitenland en vormden de inzendingen tevens een visitekaartje van de school. Er werden de nodige zilveren en gouden medailles behaald. Ook werd voortdurend werk van leerlingen tentoongesteld in het aangrenzende Museum voor Kunstnijverheid. Zo bleef het publiek aldaar op de hoogte van de activiteiten en producten van de school.

De school kende een wat droevige einde. Vanaf 1922 was er een hele stroom van geruchten, dat de afdeling Bouwkunde van de school opgeheven zou worden of dat de school in zijn geheel opgeheven zou worden. Hierdoor daalde het aantal leerlingen. Dit geringe aantal leerlingen was de reden om de overheidssubsidie geheel in te trekken. Dit had ook te maken met de bezuinigingsdrift op het Departement van Onderwijs, waar de school onder viel. Er werd ook gestreefd naar een centralisatie van kunstschole. De afdeling Bouwkunde van de school zou best ondergebracht kunnen worden bij de MTS in Haarlem. Hiermee zou de hechte band tussen Bouwkunde en Kunstnijverheid doorgesneden worden. Het gebouw moest ook ontruimd worden voor de vestiging van het Provinciehuis (griffie). Ondanks de vele protesten kwam het einde van de school op 1 september 1926. Omdat het schoolgebouw niet bruikbaar was als kantoor voor het toekomstige Provinciehuis, volgde sloop van het schoolgebouw.

4.6 Fotografisch Museum (1913 tot circa 1918)

Nadat het bestuur van de Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid, die al in Welgelegen zetelde, toegezegd had, dat er ruimte in het Museum van Kunstnijverheid in Welgelegen zou vrijkomen, werd in 1913 de Vereniging Het Nederlandsch Fotografisch Museum opgericht. Toevallig zat de conservator van het museum ook in het bestuur van de nieuwe vereniging.

Het lag in de bedoeling op latere tijd te komen tot een openbare collectie. Allereerst moest men daarvoor dus nog een collectie opbouwen. Men begon met het verzamelen van foto's meest op modern artistiek gebied met een aanvulling van historisch esthetische documenten. Daarnaast bouwde men een collectie fototechnische historische objecten op. Hier moet men o.a. denken aan daguerreotypen en foto's op glas en blik. Oude fototoestellen en gebruiksartikelen ging men niet verzamelen, omdat dat al gebeurde door de Nederlandsche Amateur Fotografen Vereniging in Amsterdam.

Men moest nog wachten op het vrijkomen van ruimte. Wel kon er een tentoonstelling gerealiseerd worden in het Museum van Kunstnijverheid. Die liep van 25 januari tot 8 februari 1914. Het werd een divers samengestelde tentoonstelling, die goed bezocht werd. Ondanks het feit, dat de nieuwe vereniging een tentoonstellingsruimte in Welgelegen toegezegd kreeg, kwam het er allemaal niet meer van.

De Eerste Wereldoorlog zorgde voor een moeilijke situatie voor de nieuwe vereniging. Een deel van de collectie verdween, waarna het restant goed werd opgeborgen. Na de nodige omzwervingen heeft de "Nederlandsche Amateur Fotografen Vereniging" in 1953 de collectie overgedragen aan het Leidse Prentenkabinet. Verder dan een tentoonstelling is het met het nieuwe museum voor de fotografie dus nooit gekomen. Doe dit niet herinneren aan de poging tot de stichting van een fotografisch museum in het leeggekomen Enschedecomplex in Haarlem aan het eind van de 20^e eeuw?

4.7 De Historische Vertrekken (1889/1907-1942)

In 1880 werd de heer C. Gonnet (1842-1926) door de Rijksoverheid aangesteld als "Bewaarder van het Paviljoen" (conservator). Hij kreeg het hele oostelijk hoekpaviljoen aan de Paviljoenslaan tot zijn beschikking en hij mocht daar ook wonen. Hij was een zeer gedreven man. Zodoende nam hij in 1889 het initiatief om in zijn woonruimte twee historische stijlkamers in te richten. Het ging om de zogenoemde Napoleonskamer en Prinsessekamer. Veel inrichtingswerkzaamheden werden op zijn kosten gedaan. Onder zijn begeleiding konden bezoekers de twee stijlkamers bekijken. In 1906 brachten de secretaris van het Kunstnijverheidsmuseum (ook in Welgelegen) en de Intendant van de Koninklijke Paleizen een bezoek aan deze stijlkamers en concludeerden, dat deze prachtig aansloten bij de collecties van het ook in Welgelegen aanwezige Kunstnijverheidsmuseum en vonden ze dat beide stijlkamers meer openbaar toegankelijk moesten worden. Daar was de heer Gonnet het geheel niet mee eens, maar hij had niets te zeggen. In 1907 behoorden de beide stijlkamers tot de historische presentatie in Welgelegen. Er werd expres gesproken over "stijlkamers", omdat niet al het meubilair authentiek was. Ook toen Welgelegen tot Provinciehuis getransformeerd werd, bleven de beide stijlkamers voortbestaan. In 1942 werden de beide stijlkamers gesloten. Het was de bedoeling om in het Huis Barnaart aan de Nieuwe Gracht in

Haarlem een Empire-museum in te richten. De Empirestijl was begin 19^e eeuw in de mode. Voor dit nieuwe museum zouden de meubelen uit de beide stijlkamers naar het Huis Barnaart aan de Nieuwe Gracht overgebracht worden. Uiteindelijk ging dit allemaal niet door en raakte de collectie meubelen, afgezien van een paar stukken, verspreid.

Geschiedenis blijkt vaak een zaak van lange adem te zijn. De Stichting Hendrick de Keyser heeft het Huis Barnaart aan de Nieuwe Gracht verworven en in 2021 als museum opengesteld voor bezoek. Bijzonderheid van het gebouw: het Empire-interieur!!! De stijlkamers van Welgelegen zouden na de grote restauratie in 2009 in een wat andere vorm en in wat ander verband herrijzen!

4.8 Historische tentoonstelling “Welkom in Welgelegen”, wisselende Dreefexposities (2009 - heden)

Na de grote restauratie van 2007/2008 is er in 2009 opnieuw een museum in Welgelegen gekomen. Ook werd de galerie met wisselexposities voor moderne kunst (Dreefexposities) weer in gebruik genomen. De galerie heeft zijn plaats in het midden gedeelte van de begane grond langs de Paviljoenslaan en vandaaruit in een gang naar de entreehal. Vanuit de galerie is er een gang, kamer en trappenhuis naar het oosten toe. Hier bevinden zich veel historische afbeeldingen en de expositie “Welkom in Welgelegen”, waarin de bewoners, bouw en restauratie van Welgelegen uitvoerig toegelicht worden. Ook is er bij de trap naar boven een tijdslijn en bevinden zich op de eerste verdieping van het oostelijk paviljoen aan de Paviljoenslaan een drietal stijlkamers. Deze stijlkamers zijn alleen onder begeleiding te bezoeken. Het gaat om de volgende stijlkamers:

Allereerst is daar de Hope-kamer. Hier bevindt zich de eregalerij. Het gaat hierbij om de best bewaarde en gerestaureerde oude meubels van Welgelegen. Het Provinciehuis beschikt namelijk over een enorme collectie historische meubelen, die nauw verbonden is met Welgelegen. Na zeer grondig onderzoek is deze collectie gerestaureerd.

Vervolgens hebben we de slaapkamer van Lodewijk Napoleon. Deze is ingericht ter nagedachtenis aan Lodewijk Napoleon. Zoals hiervoor al aangegeven was er voorheen al een Napoleonskamer. De huidige inrichting van deze kamer is in hoge mate een kopie van deze vroegere inrichting. Tussen 1897 en 1943 stonden hier dezelfde meubels in dezelfde kamer. Het bed was in 1896 op een veiling gekocht. Het “zou” het bed zijn van Lodewijk Napoleon op Welgelegen. De huidige vloer is een exacte kopie (uit 1996) van de oorspronkelijke vloer.

Tenslotte hebben we de Prinsessekamer oftewel de Willemijntjeskamer. Ook deze stijlkamer bevindt zich in een kamer, die voor 1943 aan hetzelfde onderwerp gewijd was. De kamer is ingericht met meubels van de inventarislijst uit de tijd van Wilhelmina van Pruisen op Welgelegen. Ook bevindt zich hier weer het ledikant, dat Wilhelmina van Pruisen in 1814 voor Welgelegen aangeschaft heeft.

5 Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid (1871-1927)

In 1871 gaf het Rijk de Nederlandse Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid de mogelijkheid zich te vestigen in Welgelegen. Het ging hierbij om het bureau, de boekerij en het archief van de organisatie. Op dat moment had deze organisatie al een enorm verleden. Op 21 mei 1777 vierde de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen in Haarlem haar 25-jarig bestaan. Genoodzaakt door de zeer slechte economische omstandigheden uit die tijd werd besloten een “Oeconomische

Tak” te stichten. Als beschermheer gaf Stadhouder Willem V toestemming, mits deze nieuwe organisatie zich buiten de politiek zou houden. Aanvankelijk meende men de economie te kunnen verbeteren door het organiseren van prijsvragen, het uitdelen van premies en het openbaar maken van uitvindingen. Later kwamen daar o.a. bij : het stichten van vakscholen, het houden van lezingen en het publiceren van een eigen tijdschrift. Naar aanleiding van vragen uit de overheid en de bedrijfswereld werden de onderwerpen, waarvoor die een oplossing verlangden, steeds breder. Hierbij kan men denken aan onderwijs, arbeidstijdverkorting, woningbouw, ruimtelijke ordening, luchtkwaliteit etc. etc. De organisatie stond o.a. mede aan de wieg van de Vereniging van jaarbeurzen, de Jaarbeurs, onderwijsinstellingen, het Tropeninstituut (nu Wereldmuseum Amsterdam) en de tv-onderwijsorganisatie Teleac.

De veranderingen, die de organisatie in de loop der tijd doormaakte, weerspiegelt zich ook in de naamgeving:

- 1777 Oeconomische Tak van de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen
- 1797 Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappye
- 1807 Hollandsche Huishoudelijke Maatschappij
- 1815 Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij
- 1836 Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid
- 1902 Maatschappij van Nijverheid
- 1921 Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
- Daarnaast kreeg de organisatie vanaf 2009 een nieuwe handelsnaam. Dat werd: De Maatschappij. Daarnaast bleef de statutaire naam Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel voortbestaan.

In 1927 verhuisde de organisatie naar een pand aan het Nassauplein in Haarlem.

6 Provinciehuis (griffie) (1926 - heden)

6.1 Voorgeschiedenis van het Provinciehuis

Op de plek, aan de zuidwestzijde van de Jansstraat net ten zuiden van de Ceciliasteeg, waar lange tijd het Kantongerecht gehuisvest is geweest, is vanaf 1814 het Provinciehuis gehuisvest geweest. Toen heette dat nog Gouvernement. Zie ook de pinnen aldaar. Het ambtenarenapparaat groeide in de loop der tijd. Ondanks vele verbouwingen en uitbreidingen voldeed het complex nog steeds niet. Wegens ruimtegebrek moesten de Statenvergaderingen in het stadhuis gehouden worden. Een deel van de administratie moest in 1926 naar elders gebracht worden. De verwarming bestond uit turfkachels en elektrisch licht was er ook niet. Men deed het nog met gaslampen en bodes moesten met trekbellen gewaarschuwd worden. De situatie was onhoudbaar. Dit werd door de betrokken minister al in 1921 geconstateerd. Vele plannen werden gemaakt en weer verworpen. Nieuwbouw werd te duur. Dan dus een bestaand iets. En daar kwam in 1923 Welgelegen om de hoek kijken. Welgelegen viel onder het Rijk, evenals de provinciehuizen. Er passeerden jaren van onderhandelingen. Eerst moest er nog een oplossing gevonden worden voor de bestaande gebruikers van Welgelegen. In 1926 viel de beslissing om Welgelegen tot Provinciehuis (griffie) te bestemmen.

6.2 Verbouwingen voor de ingebruikname tot Provinciehuis (griffie)

Voordat Welgelegen in gebruik genomen kon worden als Provinciehuis moest er nog het een en ander aan het gebouw gebeuren. Gelukkig had men al vroegtijdig oog voor het bijzondere karakter van het gebouw en ook voor het oorspronkelijke meubilair erin.

Het zogenoemde West-Indisch Huis in de tuin tegenover de eigenlijke ingang was niet bruikbaar voor het Provinciehuis en werd gesloopt. Dit gold ook voor de voormalige School voor Kunstnijverheid. Uiteraard is er flink gesteggeld over wie de kosten voor de verbouwing zou gaan betalen. In eerste instantie was de regering van mening, dat zij het gebouw Welgelegen om niet ter beschikking zou stellen aan de Provincie, maar dat de verbouwing en de bouw van een nieuw kantoor door de provincie zelf betaald zou moeten worden. Er werd toen op gewezen, dat volgens de toenmalige wetgeving het Rijk de kosten van de huisvesting van de Provincie moet betalen. Uiteindelijk heeft het Rijk zijn verantwoordelijkheid genomen en de verbouwing en de bouw van de nieuwe vleugel betaald. De nieuwe vleugel (in het verlengde van de oude Dreefvleugel) was een ontwerp van de rijksbouwmeester J.C. Bremer. Deze vleugel (gebouw A) bestond uit slechts twee bouwlagen en werd met het oude gebouw verbonden middels een luchtbrug. Haaks aan de noordelijke tuinkant van deze nieuwe vleugel kwam nog een archief (gebouw B) te staan. Het oude Welgelegen werd inclusief meubilair gerestaureerd. Wel werden de lichtkappen van de zijzalen langs de Paviljoenslaan vervangen door een dicht dak. Hierdoor kregen de zalen toch een ander aanzien.

Toch bleven de kosten van het project opspelen. Op 27 november 1929 verstuurt de rijksbouwmeester een bedelbrief aan een aantal burgemeesters. Hij vraagt een bijdrage voor de wandtapijten in de Statenzalen. Hij geeft in deze brief aan, dat het Rijk zich op het standpunt stelt, dat het voor behoorlijke huisvesting moet zorgen, maar niet of gedeeltelijk voor verfraaiing/luxe van het gebouw. De Provincie was het daar eigenlijk wel mee eens en stelde een flink bedrag ter beschikking voor de aankleding van het gebouw. Ook bijna alle gemeentes van Noord-Holland hadden toegezegd iets te zullen bijdragen. En daar hebben ze zich aangehouden. Daarnaast hebben allerlei bedrijven en instellingen ook schenkingen voor de aankleding van het gebouw gedaan. Bij deze schenkingen moet men denken aan wandtapijten, vloerkleden, een grote klok, wandbetimmeringen met goudleer behang; een toendertijd moderne kroonluchter, glas in loodramen en ook de tuinaanleg.

Op 17 juni 1930 vindt de eerste officiële zitting van de Staten in het verbouwde Welgelegen plaats. De overgang van het oude provinciehuis aan de Jansstraat naar dit verbouwde Welgelegen moet erg groot geweest zijn. De organisatie zelf veranderde evenwel niet. Deze bleef nog lang zijn formele en wat stijve karakter behouden, terwijl het takenpakket ook niet zo veranderde.

6.3 Veranderingen in de organisatie

Alles is aan verandering onderhevig, de Provincie niet uitgezonderd. Wat dat betreft hakte de Tweede Wereld oorlog er diep in. De vraag of je voor of tegen de Duitsers was trok diepe sporen door de organisatie, terwijl men toch een bepaalde manier moest vinden hoe om te gaan met het Duitse gezag. In 1943 besloot het Rijk het eigendom van het Provinciehuis over te dragen aan de Provincie zelf. Dit kwam niet van de grond. Pas in 1949 vindt de officiële overdracht, met terugwerkende kracht, plaats.

Geleidelijk aan verdween het interne formele en stijve karakter. Zo verdween het gebed aan het begin van de vergadering van de Staten. In 1962 wordt een nieuwe Provinciewet van kracht. Aanvankelijk had de Provincie vooral een toezichthoudende taak, maar nu moest ze ook veel werk zelf uit gaan voeren. Aanvankelijk betekende de baan van lid van Gedeputeerde Staten een parttime baan. Door alle veranderingen kon dit niet meer. Ook werden de beloningen aanzienlijk verbeterd, zodat ook minder draagkrachtigen lid konden worden van de Provinciale Staten. Dit veranderde de samenstelling ervan behoorlijk. De maatschappelijke emancipatie en democratisering vonden hun weerslag in de organisatie. Zo nam een vrouwelijk Statenlid uit protest tegen het ontbreken van een kindercrèche haar baby mee naar de Statenvergadering en kreeg men te maken met de nodige demonstraties.

Halverwege de jaren 80 van de 20e eeuw komt men tot het inzicht, dat de organisatie van de Provincie verouderd is. Een ingrijpende reorganisatie volgt. De bestaande diensten De Griffie, de Provinciale Waterstaat, de Provinciaal Planologische Dienst en de Economisch Technologische Dienst worden vervangen door vijf nieuwe diensten. Het gaat om: Ruimte en Groen, Milieu / Water en Welzijn, Economie en Bestuur, Wegen / Verkeer en Vervoer en tenslotte de Centrale Bestuursdienst.

Organisatiestructuren blijven onderhevig aan veranderingen. Zo onderging de hiervoor genoemde vijfdeling in de loop der tijd ook weer veranderingen. In 2025 bestaan er nog maar drie diensten: Concernzaken, Beheer en Uitvoering, Beleid. Hierboven staat de Algemeen Directeur met een aantal ondersteunende diensten. Uiteraard wordt het bestuur nog steeds gevormd door de Provinciale Staten met een ondersteunende dienst en Gedeputeerde Staten. In 2025 werken er zo'n 1400 mensen bij de Provincie Noord-Holland.

6.4 Uitbreidingen en verbouwingen van het gebouw

Door alle veranderingen in de organisatie is het aantal ambtenaren fors toegenomen. Zo had men in 1900 nog 27 ambtenaren, in 1930 75 ambtenaren, maar in 1965 al 260 ambtenaren en in 1985 rond de 550 ambtenaren. Dit alles had zijn weerslag op de gebouwen, waarin de Provincie gehuisvest was. In 2025 heeft de Provincie Noord-Holland zo'n 1400 medewerkers. De omvang van de huisvesting nam daardoor ook fors toe.

Begin 1954 besluiten de Provinciale Staten, dat o.a. de nieuwe vleugel (gebouw A) een tweede verdieping, een extra rijwieltelder en een uitbreiding aan het archief nodig had. Dit alles volgens ontwerp van professor H.T. Zwiers. Door omstandigheden kon men pas in 1962 hiermee beginnen. Kort daarop besloten de Provinciale Staten, dat gebouw B uitgebreid moest worden met Gebouw C. Dit alles ook weer volgens ontwerp van professor Zwiers. Deze uitbreiding werd begin 1966 in gebruik genomen. Ook verschenen er in de loop der tijd aan de Dreefzijde van het gebouw diverse parkeerterreinen. Door o.a. de oorlogsprikelen en slechte economie was het oude Welgelegen in verwaarloosde staat geraakt. In 1957 begon men met een grondige restauratie van het oude Welgelegen.

Toch waren deze uitbreidingen niet genoeg. Er werd een hele serie panden aan de Paviljoenslaan, Kleine Houtweg, Dreef en Florapark aangekocht. Ook huurde men kantoorruimte aan de Meester Lottelaan.

6.5 Wilde vernieuwingsplannen van het gebouw en omgeving

Alle uitbreidingen waren medio jaren 80 van de 20^e eeuw nog steeds niet genoeg. In dit kader had de Provincie het voornemen de hele rij panden aan de Paviljoenslaan tussen Welgelegen en Kleine Houtweg te slopen evenals de panden aan de Kleine Houtweg tussen de Paviljoenslaan en de tuin van het provinciehuis. Hier moest een modern kantoorgebouw komen. Deze voorgenomen ultramoderne glaskolos deed de gemoederen in Haarlem flink verhitten. Er moest ook nog een parkeergarage komen. Er rezen vanuit diverse hoeken van de samenleving zoveel bezwaren, dat deze plannen uiteindelijk niet doorgingen. In dit kader werd een opvallende rol gespeeld door Ima Spanjaard, een bewoonster van één van de te slopen villa's aan de Paviljoenslaan. Mede door haar onverzettelijkheid is een markant stukje Haarlem behouden gebleven. De Provincie wilde toen als alternatief langs de Dreef en het Frederikspark aan de gang gaan. Hiervoor zou de villa Frederikspark 6 zou gesloopt moeten worden. Ook hier was "men" niet erg blij mee. Als alternatief betrok de Provincie uiteindelijk het huidige provinciale kantoorgebouw aan het Houtplein. Het oude Welgelegen werd gerestaureerd.

In 2000 was het weer zover. De Provincie schreef een meervoudige opdracht uit voor nieuwbouw ter plaatse van de gebouwen A, B en C. In de nieuwbouw moesten kantoren, vergaderruimten, een nieuwe ondergrondse Statenzaal en een ondergrondse parkeergarage komen. De Spaanse architect Josep Lluís Mateo werd de winnaar. Door diverse omstandigheden moest de nieuwe ondergrondse Statenzaal geschrapt worden. Deze nieuwe zaal was net de reden voor de nieuwbouw. De huidige Statenzaal was veel te klein. In 2003 werd de provinciewet gewijzigd, zodat er veel minder leden van de Staten waren. De beperktheid van de oude zaal speelde daardoor geen rol meer. De Provincie stond nog steeds achter de aangepaste nieuwbouwplannen. De bijzondere toegangspoort zou verdwijnen. Daar zou een kubusvormig iets komen (bijna tegen het oude Welgelegen aan), terwijl op de plek van de vroegere gebouwen B en C een gebouw op poten zou komen. Opnieuw raakten de gemoederen in Haarlem zwaar verhit. Eerder al, in 2003, had de Rijksdienst voor Monumentenzorg de plannen van het provinciehuis aan de Dreef al afgekeurd. Het ging vooral om de overgang tussen de nieuwbouw en het oude Welgelegen. Er waren zoveel protesten vanuit diverse hoeken van de samenleving, dat uiteindelijk deze plannen niet doorgingen. Het ging niet alleen om de architectuur, maar ook om de stedenbouwkundige situatie en de aantasting van het beschermde stadsgezicht ter plekke. Wel heeft de Provincie uiteindelijk gekozen voor sloop van de gebouwen A, B en C. Men besloot de Dreefgevel van gebouw A te reconstrueren. Aan de tuinkant zou een moderne golvende glasgevel komen. Dit betekende een verbetering van de situering van het gebouw. De parkeerterreinen aan de Dreefzijde verdwenen en door de sloop van de gebouwen B en C in 2007-2008 werd de relatie tussen de tuin van het Provinciehuis en het Frederikspark hersteld. Op 29 mei 2009 heeft Koningin Beatrix het gerenoveerde complex officieel geopend.

Of men de golvende glasgevel aan de tuinzijde passend vindt, zal altijd wel een kwestie van smaak blijven. Gelukkig staat hij op veilige afstand van het oude gebouw. Hoe zou dat nu toch komen, dat moderne/eigentijdse architectuur geregeld zo verschrikkelijk slecht valt?

6.6 Uiteindelijke restauratie en aanpassingen van Welgelegen

In de jaren 2007-2008 heeft men het oude Welgelegen grondig gerestaureerd. Er heeft een diepgaand onderzoek plaatsgevonden naar de oorspronkelijke toestand van het interieur en het meubilair van Welgelegen. Dit heeft veel resultaat opgeleverd. Hierdoor heeft Welgelegen zijn veel kleurrijker interieur uit de 18^e eeuw herkreten. Ook heeft de Provincie besloten in de

vroegere muzieksalon en schilderijenzalen opvallende moderne kleurrijke kroonluchters aan te brengen. Hier zit veel symboliek in verwerkt. Daarnaast heeft men, mede mogelijk door het vele onderzoek, de reeds lang verdwenen lantaarns op de zijzalen aan de Paviljoenslaan gereconstrueerd. Zo heeft Welgelegen aldaar zijn oude uiterlijk herkreten. Speciale aandacht heeft men aan het meubilair geschonken. Ook kreeg Welgelegen weer een museumgedeelte, dat gedeeltelijk een herstel is van de vroegere historische vertrekken. Daarnaast werd op de begane grond aan de zijde van de Paviljoenslaan de kunstgalerij met de naam Dreefexposities voortgezet. Zie voor meer informatie onder het hoofdstuk over musea in Welgelegen.

Bibliografie kort

(Beelaerts-van-Blokland, et al., 1989) (Blauw, 1959) (Blauw, 1963) (Bomans, 1996) (Boorsma, 2022) (Boos, 1977) (Bosch, et al., 2009) (Bosch, 2009) (Bosch, 2022) (Cerutti, 2001) (Hammann, 1987) (Hengel, 1984) (Hoeftte, et al., 2023) (Koene, 2005) (Leeuwen, 2004) (Leeuwen, 2005) (Leeuwen, 2009) (Leeuwen, 2010) (Maas, 1992) (Maatschappij, 2024) (Maatschappij, 2024) (Maatschappij, 2024) (Maatschappij, 2024) (Maatschappij, 2024) (Polman, 1990) (Provincie_Noord-Holland, 2024) (Roy van Zuydewijn, 1976) (Steur, 2001) (Temminck, et al., 1984) (Uittenhout, 1992) (Wagt, et al., 2005) (Weiden, 2005) (Weiden, 2006) (Weiden, 2007) (Weiden, 2014)

7 Bibliografie uitgebreid

Beelaerts-van-Blokland, F.W.A., et al. 1989. *Paviljoen Welgelegen 1789-1989*. Haarlem : Schuyt en Co, 1989. ISBN 90 6097 249 X.

Blauw, K. 1959. Het Provinciehuis van NoordHolland. *Haerlem Jaarboek 1958*. 1959, Vereniging Haerlem.

—. **1963.** Van "Hofstede" tot "Paviljoen" Welgelegen. *Haerlem Jaarboek 1962*. 1963, Vereniging Haerlem.

Bomans, J.A. 1996. *De Villa Borghese in het hart van Holland*. Rotterdam/Tilburg : Syntax Publishers Tilburg, 1996. ISBN 90 5613 021 8.

Boorsma, F. 2022. *Kroniek 2021. Haerlem Jaarboek 2021*. 2022, Vereniging Haerlem.

Boos, C. 1977. Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid en Handel 200 jaar. *IJmuider Courant*. 28 April 1977, p. 15.

Bosch, G. 2009. "Een gemakkelijk gebouw", de restauratie in 2007-2008 van Paviljoen Welgelegen. *Haerlem Jaarboek 2008*. 2009, Vereniging Haerlem.

—. **2022.** Een kostbaar souvenir uit Rome. *Haerlem Jaarboek 2021*. 2022, Vereniging Haerlem.

Bosch, G., et al. 2009. *Paviljoen Welgelegen; buitenplaats, paleis, museum en provinciehuis*. Haarlem : Provincie Noord-Holland, 2009. ISBN ?.

Cerutti, W. 2001. *Het stadhuis van Haarlem*. Bloemendaal, Haarlem : Uitgeverij J.H. Gottmer / H.J.W. Becht b.v., 2001. ISBN 90 806536 1 6.

Hammann, P. 1987. Jaarverslag Vereniging "Haerlem". *Haerlem Jaarboek 1986*. 1987.

Hengel, S.J.H. van. 1984. Colf te Haarlem en wat er uit voortkwam. *Haerlem Jaarboek 1983*. 1984, Vereniging Haerlem.

Hoeftte, R., et al. 2023. *Koloniaal Haarlem*. Haarlem : Uitgeverij Loutje, 2023. ISBN/EAN 9789491936449.

Koene, B., 2005. Tussen Gracht en Hout, De vroege geschiedenis van de zuidkant van Haarlem. *Haerlem Jaarboek 2004*. 2005, Vereniging Haerlem.

Leeuwen, K. van. 2004. *Kroniek. Haerlem Jaarboek 2003*. 2004, Vereniging Haerlem.

—. **2005.** *Kroniek. Haerlem Jaarboek 2004*. 2005, Vereniging Haerlem.

—. **2009.** *Kroniek. Haerlem Jaarboek 2008*. 2009, Vereniging Haerlem.

—. **2010**. Kroniek. *Haerlem Jaarboek 2009, 20 november*. 2010, Vereniging Haerlem.

Maas, N. 1992. Tijdgenoten over Haarlem. *Haerlem Jaarboek 1991*. 1992, Vereniging Haerlem.

Maatschappij, De. 2024. Het Koningshuis. *De Maatschappij*. [Online] 2024. [Citaat van: 25 December 2024.] <https://de-maatschappij.nl/vandaag/het-koningshuis>.

—. **2024**. Historie van De Maatschappij. *De Maatschappij*. [Online] 2024. [Citaat van: 22 December 2024.] <https://de-maatschappij.nl/gisteren/historie-van-de-maatschappij>.

—. **2024**. Over "De Maatschappij". *De Maatschappij*. [Online] 2024. [Citaat van: 25 December 2024.] <https://de-maatschappij.nl/vandaag/over-de-maatschappij>.

—. **2024**. Perspectief voor Nederland. *De Maatschappij*. [Online] 2024. [Citaat van: 25 December 2024.] <https://de-maatschappij.nl/morgen/perspectief-voor-nederland>.

—. **2024**. Prestaties. *De Maatschappij*. [Online] 2024. [Citaat van: 25 December 2024.] <https://de-maatschappij.nl/prestaties>.

Polman, W.B.J. 1990. Monumentenzorg Haarlem. *Haerlem Jaarboek 1989*. 1990, Vereniging Haerlem.

Provincie_Noord-Holland. 2024. Paviljoen Welgelegen. *Noord-Holland*. [Online] 2024. https://www.noord-holland.nl/Over_de_provincie/Paviljoen_Welgelegen.

Roy van Zuydewijn, N. de. 1976. Een huis met geschiedenis-Het Provinciehuis in Haarlem. *Haerlem Jaarboek 1975*. 1976, Vereniging Haerlem.

Steur, A.G. van der. 2001. Vijfentwintigjaar Vereniging Haerlem 1976-2001, 17. Diversen. *Haerlem Jaarboek 2000*. 2001, Vereniging Haerlem.

Temminck, J.J., et al. 1984. *Haarlemmerhout 400 jaar, "mooier is de wereld nergens"*. Haarlem : Schuyt & Co C.V., 1984. ISBN 90 6097 166 3.

Uittenhout, J.B. 1992. Het Frederikspark, "Het paradijs van Haarlem". *Haerlem Jaarboek 1991*. 1992, Vereniging Haerlem.

Wagt, W. de, et al. 2005. *Architectuurgids Haarlem*. Haarlem : Uitgeverij 010, Rotterdam, 2005. ISBN 90 6450 550 0.

Weiden, J. van der. 2014. Tussen onderzoek en actie, 25 jaar Werkgroep Gebouw en Omgeving 1988-2013. *Haerlem Jaarboek 2013*. 2014, Vereniging Haerlem.

Weiden, J. van der. 2007. De werkgroep Gebouw en Omgeving. *Haerlem Jaarboek 2006*. 2007, Vereniging Haerlem.

—. **2005**. Jaarverslag Werkgroep Gebouw en omgeving. *Haerlem Jaarboek 2004*. 2005, Vereniging Haerlem.

—. **2006**. Jaarverslag/Werkgroep Gebouw en Omgeving. *Haerlem Jaarboek 2005*. 2006, Vereniging Haerlem.